Брой 17
2 лв.

30.4-6.5.2025
Год. 34

ВЕСТНИК Литературен

Рецензии
- Ния Харалампиева
- Атанас Родозов
- Далия Делибалтова
- Росица Чернокожева
- Велин Велев

Теоретична епистола
- Емил Димитров
- Калин Михайлов
- Азиз Таш
- Яница Радева
- Лилия Трифонова

Разговори
- Наталия Матолинец
- Горан Атанасов

Нова българска
- Иван С. Вълев
- Марианна Мазгалова
- Юлия Йорданова

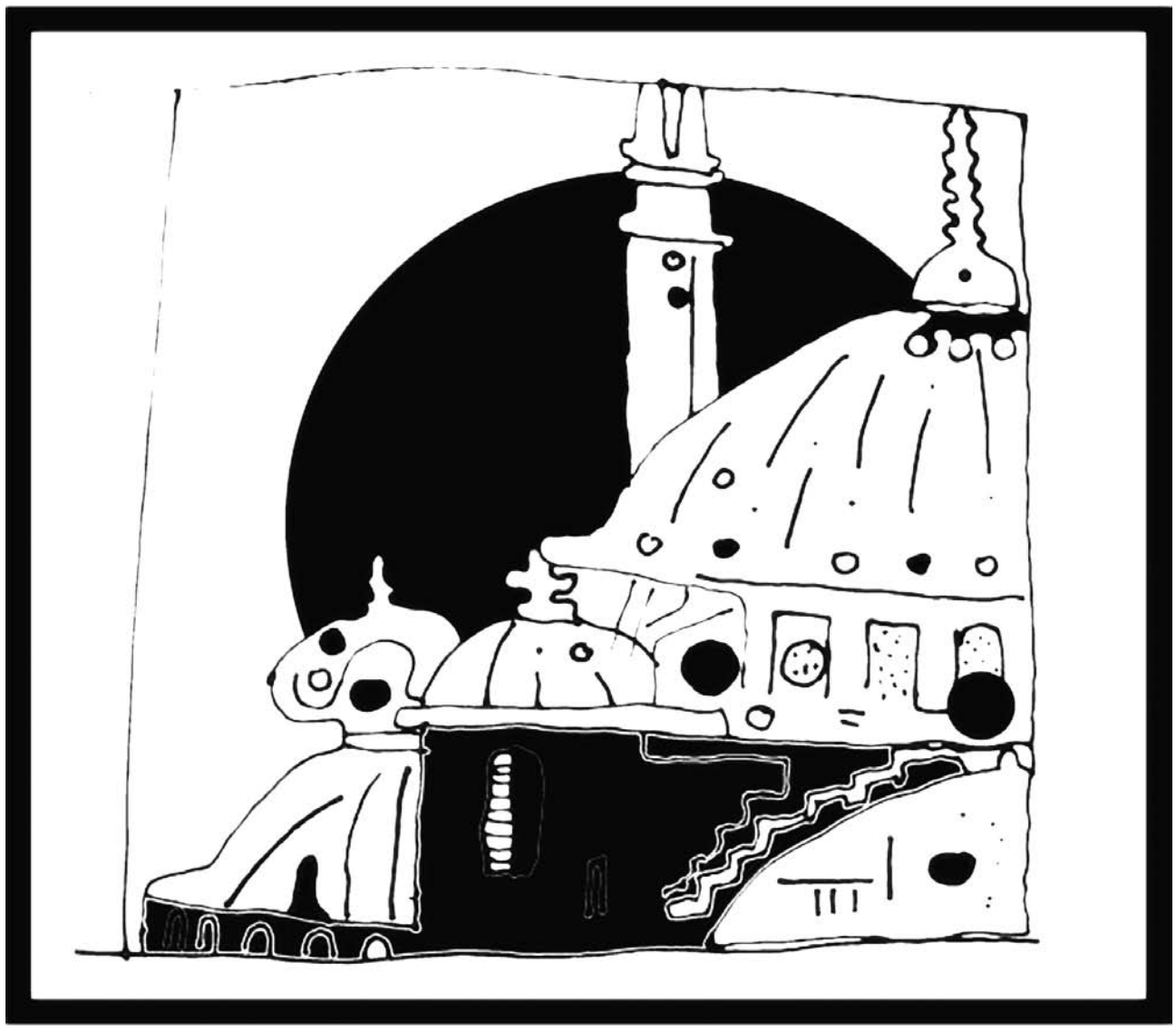

„Истанбул“, Александър Байтошев

Иван С. Вълев

Писмо в бутилка

Не го прочетох,
не го написа
бащата в мен,
който маха,
сбогува се,
(това умее
най-добре!),
смалява се
между вълните
на покривките,
вечният капитан на
корабите от салфетки –
корабокрушенец,
който така и не видя морето.

Раждането на трагедията

Неделя, сутрин,
тихо се чува пиано,
сребърно звънти
масата в другата стая,
вятърът шепти на пердето,
а слънцето е резен лимон
в кристалния прозорец –
обядът за празника
се приготвя.

Само някъде в ъгъла,
под прахта
на все по-пустото огледало
бавно ще зрее
мракът на нощта,
която
има да идва.

Госпъл
(Чистилище II)

Когато дойде часът ми,
Моля Те,
не ме прибирай
там долу,
знам какво заслужавам,
но как ще горя добре?
само пушек
и никаква топлина –
толкова дълго бях
онова ненужно дърво
във влажния ъгъл.

Когато дойде часът ми,
Моля Те,
превърни ме
в кибритена клечка
(ще се пазя от студ
ще се пазя от влага, кълна се!),

търпеливо ще чакам,
ще вложа всичките сили
за краткия момент
на проблясъка –
поне за миг
да бъде
светлина.

НАЦИОНАЛЕН ФОНД КУЛТУРА

Броят се издава с подкрепата на НФК

ISSN 1310-9561
17
9 771310 956011

НОВО

Християнство и култура, бр. 200

Първият тематичен център на новия брой 200/Пролет на сп. „Християнство и култура“ е празникът Възкресение Христово, с който са свързани текстовете на Калин Янакиев *Двуединното откровение на Бога в Новия завет*, на о. Павел Събев *Плът и дух*, на Дионисиос Склирис *Битие-към-любов: херменевтиката на възкресението в мисълта на митр. Йоан Зизиулас*, и на Борис Маринов *Велика и благословена събота: преосмисляне на християнската революция*, обединени в рубриката „Християнство и истина“. Втори тематичен център са „Проблеми на православието“, представени с *Обръщението на Негово Всесветейшество Вселенския патриарх Вартоломей към украинския дипломатически корпус и местната украинска общност в Истанбул по повод третата годишнина от руското нахлуване в Украйна*, на тези проблеми е посветен и текстът на Атанас Славов *Политическата теология след Критския събор: ролята на Вселенската патриаршия*. Рубриката „Християнство и философия“ включва статиите на Джордж Демакопулос *Тръмп, Мъск и войната с емпатията*, и на Романо Гуардини *Защо толкова много книги?*, а темата „Християнство и история“ включва статиите на Александър Смочевски *От парасинагога към схизма (Каноничноправни определения-отграничения)* и на о. Стелиян Кунев *Логическите доказателства на Никита Философ в богословските му дебати с исляма*. В броя широко е застъпена и рубриката „Християнство и изкуство“, в която Ралица Райкова представя *Различния писател* Джордж Макдоналд и неговите *Фрагменти*. В рубриката присъства и рецензията на Слава Янакиева за филма „Не затваряй очи“ под заглавието *Възкресението като политика и сантимент*. Броят е илюстриран с фотографии на Емил Данаилов.

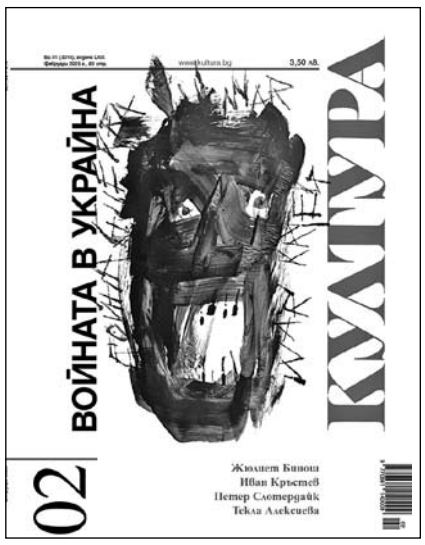

„Войната в Украйна. Три години по-късно“ е темата на новия брой 02 на сп. „Култура“. В него може да прочетете текстове от Теодора Димова и Еманюел Карер, Юрий и София Андрухович, Тимъти Снайдър и Нина Хрушчова, Херфрид Мюнклер и Гофредо Бучини. И още: анализът на Иван Кръстев „Завръщането на бъдещето и последният човек“, Петер Слотердайк за „Европейската главоблъсканица“ и Валер Новарина за „Театър и тайнство“. Интервютата в броя: Жулиет Бинош, Мохамад Расулоф, Захари Карабашлиев, Петя Кокудева, Текла Алексиева, Мишел Табачник и Милко Лазаров. Фотографиите в броя са на Мирослав Момински, а разказът в „Под линия“ е на Лило Петров.

ОТЛИЧИЕ

На 23 април 2025 г. научният проект „Преходът след 1989 г. – интерпретации на историческата промяна, социалния опит и културната памет в съвременната българска литература“ с ръководител доц. д-р Ани Бурова бе отличен от Фонд „Научни изследвания“ като един от най-успешните проекти, подкрепени от фонда и финализирани и отчетени през 2024 г. Членове на научния екип, осъществил проекта, са доц. д-р Ани Бурова (СУ– ФСлФ), проф. дфн Николай Папучиев (СУ– ФСлФ), проф. дфн Инна Пелева (ПУ), проф. дфн Даниела Колева (СУ– ФФ), доц. д-р Борис Минков (НАТФИЗ), доц. д-р Михаил Груев (СУ – ИФ), д-р Галина Георгиева (БАН), д-р Славея Димитрова (СУ– ФСлФ), д-р Кристиян Янев (СУ– ФСлФ), д-р Ирина Тодорова (СУ– ФЖМК), докт. Дена Попова (СУ– ФЖМК).

На специална церемония доц. Бурова представи накратко резултатите от четиригодишното изследване, в рамките на което са осъществени 2 международни и 2 национални научни форума, съставени са 3 научни сборника, а учените от екипа на проекта са публикували над 40 студии и статии в български и международни издания. Дейността по проекта включва и събития, ориентирани към широка публика, като цикъла публични лекции „Култура на прехода“ и поредица видео интервюта със съвременни български писатели.

Ани Бурова получава отличието. Снимка БТА

Базова организация на изследването е Софийският университет. Изданията по проекта са публикувани от Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, а публичните събития са осъществени със сътрудничеството на Културния център на СУ и Къщата за литература и превод.

ПРИПИСКИ

Памет и забрава, или защо книги като „Поразените“ и „Не ви познавам“ са ни нужни

Не мина много време откакто обществеността беше разтърсена от лозунг на народен представител, зовящ към Народен съд.
Отзвукът към тази провокация бе мълниеносен; сезираха се институции, разгоря се обществен дебат, но успоредно с това прозвучаха и гласове в защита на идеята. Демонстрацията за пореден път изсветли разединението в българската обществена реалност, диаметрално противоположните позиции по един или друг казус и липсата на единомислие, подкопа се доверието в държавността.
На този фон творчеството на писатели като Теодора Димова придобива особено значение.
Със своите последни два романа „Поразените“ (2019) и „Не ви познавам“ (2023), почивайки на мащабни библиографски проучвания и документи (а не само на база на художествена фикция), редом с пороците на настоящето разкрива пред погледа на читателите си илюзорния блясък на тази отминала вече епоха от близката ни история (след Деветосептемврийския преврат), която мнозина все още искат да *възродят*, водени изцяло от собствените си заблуди и носталгия по отминалата младост, и с болезнена откровеност формулира тезата, че има „два български народа, два български езика, две България“ („Не ви познавам“, с. 167).

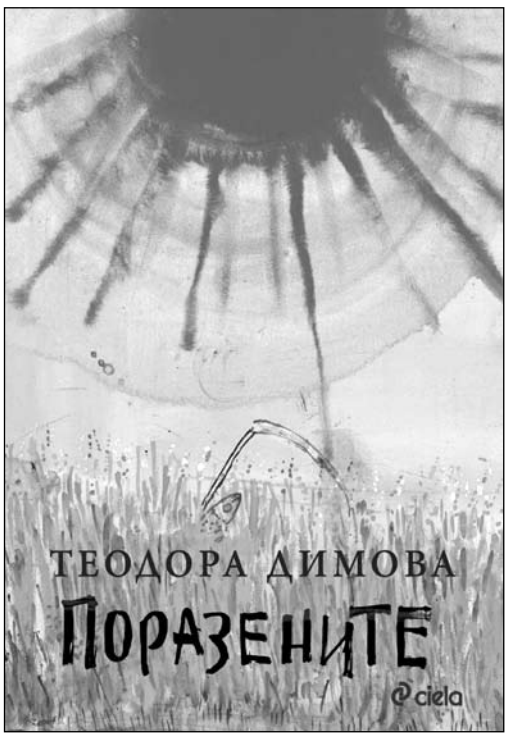

Ако действието в „Не ви познавам“ (представен като естествено продължение на „Поразените“) се развива в настоящето, „Поразените“ е своеобразна ретроспекция на миналото след преврата на 9 септември 1944 г.
Чрез фигурите на интелектуалеца Никола, свещеника Мина́, художника Борис и пр. Димова изгражда една панорама на комунистическото ни битие, изтъкано от идеологическо насилие. Трагедията не се изчерпва само с индивидуалното страдание на „жертвата на режима“, а е рана и огледало на разрухата на цели няколко поколения.
Неверието в предзнаменованията, от друга страна, катализира последващата гибел, целяща тоталното смазване (физическо и психическо) на разумния инакомислещ. В традиционното общество императивът за женската екзистенция е сляпо подчинение на мъжката (безусловна) доминация и тук в диспропорция с тези възгледи идват фигурите на Райна, Екатерина, Виктория, чиито нечути призиви за бягство и отстъпление пред опасността изкристализират пагубността на дълбоко вкорененото в традициите светоусещане. Отзвукът от това „невслушване“ в женския глас инспирира превръщането на предотвратимото в непредотвратимо; *пътуването* е спасителното средство.
Фиксациите, които Теодора Димова прави при портретуването на новата (тогавашна) власт, показват, че още в своя зародиш тя е дълбоко морално деградирала. Парадоксално съблюдателите и идеолози на новия социален ред са бивши затворници, сега амнистирани, при това уличени в деяния от най-нисш морален порядък; и тук авторката извежда тезата за фалшивите народни илюзии; посрещнати са с „хляб и сол“ като „спасители“, а именно тези „спасители“, както в „Бесове“ на Достоевски, нагнетяват напрежение, проповядват насилие и заблуда.
В контекста на насъщното ни битие прозира една своего рода шизофренност, амбивалентността на националното ни самосъзнание и неспособността ни като нация да формулираме ясна и категорична позиция относно принадлежността ни към западните ценности или все още прегръщаме идеята за дълбоко вкоренената историческа, братска привързаност към Русия. Палачите, легитимните сега носители на държавната власт репресират интелигенцията, следват разпити, мъчения, убийства, насилствено разквартируване, изселване, скалъпени обвинения, откраднати животи, изобщо картина на уродливостта, в която тя не просто присъства, а триумфира; най-гротескното е, че зверствата са замаскирани като добродетел, като алтруизъм.
Личното облагодетелстване е възможно посредством потъпкването на всички познати от цялата хилядолетна човешка история морални ценности и устои, внедряване, доносничество, сътрудничество. Не липсват и картини от живота в изселничество; аналогично с романа на Зола „Жерминал“, в който е портретувано едно апокалиптично битие на миньорския живот, където страданието е неизменна част от това битие, системно ощетяваните от Компанията експлоататор работници и отнетото детство, „изгнаниците“ в собствената си родина, противници на комунистическата идеология, биват въвлечени в идентична екзистенциална участ.
И както героят на Зола Етиен постепенно потъва в страдалческата инерция, възприемайки я като приемлив „хомот на навика“ (прев. Жанет Узунова), така и изселниците след преврата свикват с условията и безнадеждността. Теодора Димова задава недвусмислен въпрос: това ли искаме сега за нас и нашите деца и следващите поколения?
Продължението на „Поразените“ – „Не ви познавам“,

на стр. 7

Една украинка в София

Интервю на Владислав Христов с Наталия Матолинец

Наталия Матолинец (1990) е украинска писателка, известна с творбите си в жанра на фентъзито и съвременната проза. Родена и израснала в Лвив, тя е автор на популярни книги като „Варта е в Играта“, „Артефактите на Прага“ и др., които преплитат украинска митология, магически реализъм и приключенски елементи. Носител е на няколко литературни награди и активно участва в развитието на украинската литературна сцена. Освен с писателска дейност тя се занимава с популяризиране на четенето и съвременната украинска литература. Настоящото интервю с Наталия Матолинец е направено на 10 март 2025 г. във връзка с резиденцията на авторката в Къщата за литература и превод в България, като ЛВ публикува откъс от него.

Наталия Матолинец

Бяхте резидентка на Къщата за литература и превод в България, как премина работата ви, оценявате ли я като ползотворна?
У нас се шегуваме, че работата рязко става по-плодотворна, когато не се налага да се събуждаш от сирени нощно време. Наистина е така. Много е ценно да имаш тихо пространство. По време на резиденцията работих върху цикъл, който се развива в Бел Епок в Австро-Унгария. Това е може би най-големият ми проект – започнах го по време на пандемията и го дължа на няколко резиденции, които ми дадоха пространство за работа и ми помогнаха да намеря места и исторически детайли. Бел Епок е до известна степен романтизирана и митологизирана епоха в моя регион, Галиция, но в същото време ми се иска в историята да има баланс и реалии. В центъра на историята са персонажи от Лвив, Краков и Прага, които са поданици на империята, но не могат да говорят от позицията на силата. Ще има много пътувания: от родния ми Лвив до крайбрежието на Адриатика. И много от украинската гледна точка и връзките с европейското минало. В свободното си време изследвах историята на София, защото градските пространства са един от най-големите ми интереси, а сложната история е нещо, което резонира дълбоко в мене. След пътуването ми до Пловдив съм почти сигурна, че този град ще ми трябва в някои от бъдещите ми текстове! Всяка възможност да говоря публично беше много ценна. Винаги говоря много за ситуацията в Украйна, смятам, че това вече е неразделна част от писането.
С преводачката Райна Камберова направихме среща, посветена на книгоиздаването през войната. Надявам се да доближи слушателите до украинския контекст.

Литертурните приятелства са много важно нещо, с кои български писатели и преводачи успяхте да се сближите, кои бяха допирните ви точки при общуването?
Това е второто ми посещение в България, така че вече имам приятели в литературната общност тук и се надявам да се увеличават. По време на резиденцията се запознах по-специално с преводачите Ангелина Александрова и Алесандра Бертучели, които са превеждали мои текстове на български и италиански. Вярвам, че тези срещи ще дадат началото на нови проекти. Едно от най-топлите запознанства беше с Йорданка Белева, която силно подкрепя Украйна и именно благодарение на нея излязоха мои есета за живота по време на пълномащабна инвазия, коментари на украински автори, които в момента са на фронта, интервюта с културни дейци. Сигурна съм, че нейните сърдечни и искрени истории ще спечелят благоразположението на читателите, когато се появят на украинския пазар. Радвам се, че се запознах с преводачката от украински Райна Камберова, която прави много за появата и видимостта на нашата литература в България. Запознах се и с колегата ми по градско фентъзи Мартин Колев и докато бях в резиденцията, прочетох книгата на Александър Шпатов за София на английски. Въобще след общуването с автори, издатели и преводачи имам по-добра представа за българския книжен пазар и се надявам, че ни предстои добро сътрудничество.

Какво ние, българите, не знаем за случващото се в Украйна, изобщо какво не знаят всички страни, които не са ежедневно под бомбени атаки?
Често казвам, че опитът да живееш по време на война е невъзможно да бъде разбран, ако не се потопиш в него. Невъзможно е да се опише с думи тишината, която цари на изгрев слънце, докато седиш в коридора, опитваш се да следваш правилото за „двете стени“ и прочиташ съобщение, че „е навлязла ракета в рамките на града“. Когато броиш минутите – едни много дълги минути. Когато чуеш експлозиите и видиш дим, изпълващ небето на зазоряване. После трябва да станеш, да продължиш да работиш и да се занимаваш с ежедневните си задължения. Това е много странен и тежък опит и той много силно подчертава кое е черно и кое бяло. Но най-важното е, че въпреки всичко животът продължава. Сега украинците, макар и изтощени, продължават да са все така несломими и упорити. Те работят и полагат колосални усилия, защото виждат бъдещето си в Украйна, стремят се да се развиват тук и да поддържат родното. Парадоксалното е, че въпреки заплахите и трудностите, културната сфера изживява бурен ренесанс – пълни зали, огромни тиражи на книгите и прилив на интерес към всичко украинско: от класиката до дебютиращите автори. В кафенетата все още правят най-доброто кафе, влаковете пристигат по разписание, хората спорят за кандидатите за „Евровизия“ в социалните мрежи, а други дори се наемат да правят ремонт. Подкрепата, солидарността и съпричастността са това, което ни помага да се задържим. Например, когато последната ми книга от дилогията „Всичките ми Ключове и Гая“ изгоря по време на атаката срещу „Фактор-Друк“ в Харкив. Писах на читателите, че могат да отменят поръчките си и ще си получат обратно парите, защото не се знае кога ще бъде налично новото издание. Никой не отмени поръчките си – напротив, читателите поръчаха още повече и написаха, че са готови да чакат дори година. Украинците днес не искат съжаление, а само подкрепа и разбирането, че ние имахме добър живот и се стремим да го имаме отново – добър живот у дома. Всъщност това желание трябва да е ясно на всички.

Нека се върнем към литературата – успя ли войната да консолидира украинските писатели?
Украинските писатели са единодушни в работата си за запазването и популяризирането на нашата култура. Всички по един или друг начин участват в подпомагането на армията: авторите правят кампании за набиране на средства, даряват хонорарите или роялти за военни нужди, изнасят лекции за дарения и т.н. Много автори в момента са на фронта. За съжаление, загубихме много от тях. Що се отнася до творчеството, то пълномащабната инвазия засегна всички. В такива условия е трудно да се намерят думи, но също така е невъзможно да се мълчи. Резонират нови теми, раждат се нови истории. Появява се все повече ветеранска поезия, разкази от и за разселени хора. В същото време много теми от пълномащабната война са много болезнени и травматични. Възниква въпросът за етиката – кой и как трябва да разказва тези истории? Какво може да бъде част от художествената литература и къде е твърде тънкият лед на авторската измислица? Определено мога да кажа, че има голяма нужда да говорим и да бъдем чути. По време на инвазията написах няколко разказа за Втората световна война, украинското магьосничество и борбата срещу окупаторите, защото разстоянието във времето не прекъсва емоциите и преживяванията, които са също толкова актуални за украинците сега, колкото и преди много години. Чувствам определена нужда да говоря за украинската перспектива. Един от тези разкази е включен в сборника „Мотанка“ – фантастика за женския опит да се живее по време на война. Сборникът вече изчерпа три тиража – има търсене, интерес. Много автори вече са активни на международните платформи. Трябва да използваме всеки шанс да говорим за украинския опит. Иска ми се да можем да говорим и за цялото разнообразие от текстове, които имаме. Интересните книги ще намерят публика в чужбина – сигурна съм в това.

Авторка сте на осем фентъзи романа, разкажете ми повече за фентъзи жанра в Украйна, кои писатели са вашите големи учители?
Съвременното фентъзи в Украйна е сравнително „млад“ жанр, въпреки че фантастичният компонент е много характерен за нашата литература: просто погледнете „Горска песен“ на Леся Украинка. По време на съветската окупация този жанр не е имал шанс да оцелее, затова се възражда след извоюването на независимостта. Историите на украински, които добиха масова популярност започнаха да се появяват около 2010 г. В момента фентъзито е един от най-популярните жанрове в Украйна по много причини: от нуждата от безопасно пространство до търсенето на активни, модерни герои и утвърждаването на собствената идентичност. Повечето украински издателства вече издават фентъзи. През последните години има истински бум, който се забелязва както в нарастването на тиражите, така и в броя на дебютите. В същото време има амбициозни дебюти, когато авторите започват веднага с поредици от 4-7 книги, което беше трудно да си представим преди 5 години, но сега е напълно нормално. Читателите особено обичат фентъзи с украински места и реалности: когато дебютирах с градско фентъзи за Лвив, много читатели бяха привлечени от познатия град и модерната обстановка. Лвив, Киев и Карпатите са най-популярните места, но сега има нарастващо търсене на събития в други градове, за местен колорит и уникални детайли. Много автори се обръщат към фолклорни мотиви: по-специално към много популярното украинско магьосничество. Образът на вещицата добре кореспондира на глобалната тенденция за силни героини и феминистка оптика. Фентъзито с исторически материал е ниша, която се вписва много добре в общия ръст на интереса към украинската история, култура и личности. В книгата, която завърших преди да започне пълномащабното нахлуване, Лвив по време на Втората световна война е комбиниран с подробности за сецесиона, архитектите и етническите общности на града и когато тази история беше публикувана по време на нахлуването, читателите написаха, че тя особено им импонира, защото това, което героите преживяват в миналото, е това, което украинците преживяват днес. Що се отнася до вдъхновяващите автори, аз съм развълнувана от всичко, което пишат Джонатан Страуд, Маделин Милър и Наоми Новик.

Действието в първия ви роман „Варта е в Играта“ се развива в град Лвив, там се сблъскват Светлите и Тъмните магьосници, трудно ли постигате баланса между силите на доброто и силите на злото в книгите си? Нужно ли е да преживеем злини, за да оценим доброто, което сме имали?
Идеята за „Варта е в Играта“ дойде от любовта ми към родния Лвив и желанието да покажа на читателите всичките му страни: туристически и ежедневни. Всъщност конфронтацията между светли и тъмни магьосници в тази история е само началото на сериозни проблеми, но не става въпрос за класическото разделение на добро и зло. В центъра на историята е тъмната магьосница на име Варта (на украински означава „стража“), която неохотно се включва в Игрите за власт (тук Украйна принадлежи към централноевропейския магьоснически конгломерат, но за съжаление, няма право на глас). По време на Игрите, в партньорство с магьосник от Прага, Варта се натъква на задкулисни игри, за които животът и съдбата на украинските магьосници е разменна монета. Така че се налага тя да вземе нещата в свои ръце. Трилогията за Варта е за пътя на украинските герои, които се борят за своето място в общност от приятелски и не толкова приятелски настроени съседи, въпреки политическите перипетии, интриги и заплахи, които до болка приличат на реалните. Така че злото често се крие под маската на добросъседството, а помощта идва от неочаквани места. Това е и малка стъпка към вписването ни в европейския контекст, който исторически е много близък до моя регион. Многократно съм чувала от читатели благодарност за това, че Украйна е част от централноевропейския конгломерат, за това, че героите имат връзки с магьосници от Прага, Виена, Будапеща – те пътуват до всички тези градове в трите книги.
Първата книга от трилогията вече е издадена в Чехия, а полската премиера ще е през март, така че съм много доволна от търсенето на такива украински истории.

След дни напускате България, бихте ли се върнали отново тук? Каква България бихте искала да ви посрещне?
В България, освен София, посетих още Созопол (през 2023 г.) и Пловдив. Впечатлена съм и очарована от разнообразието, пластовете история и красота около мен. Бих искала да се върна повече от веднъж – като турист, като културен мениджър, като автор. Едно от най-горещите ми желания е за повече обмен и сътрудничество. Иска ми се да има повече украински истории в различни жанрове, които да говорят на българския читател, и обратното – да има повече такива български разкази на украинския пазар. За да можем да четем за вашата история, травми, мечти и герои, за да можете вие да четете за нашата и да намирате красота и сродство с нея. Но това, което наистина искам да направя следващия път, е да летя до София с директен полет от летище Лвив и да избегна двата дни на път и четирите прекачвания, които трябва да направя сега.

Превод от украински: РАЙНА КАМБЕРОВА

Ванина Микели-Рехтман, „Образ и патологии днес“, прев. Розалина Дочева, изд. „Център за психосоциална подкрепа“, С., 2025.

Разстройствата на хранителното поведение (анорексия и булимия) са широко разпространено социално явление и принадлежат към нова сфера на изразяване на психическото страдание, което Ванина Микели-Рехтман нарича „патологии на образа“. На основата на своя клиничен опит като психиатър и психоаналитик, мобилизирайки и други полета за своите размишления: философия, фотография, мода, история, изкуство, кинематография, компютърни игри и пр., авторката прави органичен анализ на тези разстройства и разкрива връзката им със съвременните представи и идеали за тялото. Нещо повече, според нея тези страдания отразяват определена истина за съвремието, в което обострената връзка с тялото, робуването на външността и при-видността се явяват модалност на вписване на постмодерния субект.

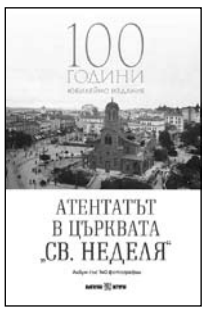

Владислав Карагеоргиев, „Атентатът в църквата „Св. Неделя“ – 100 години“ Юбилейно издание, изд. „Българска история – БИ 93“, С., 2025.

Албумът съдържа 140 редки фотографии и факсимилета, които разкриват политическата обстановка във времето преди и след атентата на 16 април 1925 г., когато мощен взрив разтърсва църквата „Св. Неделя“. На страниците му са показани мащабът на разрушенията в храма, портрети на жертвите и заговорниците. Също са представени и свидетелства за репресиите, последвали обявяването на военното положение в страната, включително последните мигове на осъдените, запечатани преди тяхната екзекуция.

Джон Бойн, „Вода“, прев. Мария Змийчарова, изд. „Лабиринт“, С., 2025.

Джойн Бойн предлага на читателите си квартет от взаимосвързани новели. Свързващата нишка между тях е темата за четирите елемента – така че „Вода“ на български език ще бъде последвана най-вероятно от „Земя“, „Въздух“ и „Огън“. Художествената репрезентация на водата има дълга литературна история – лесно се сещаме за Вирджиния Улф до Алис Осуалд. Читателите обаче, които очакват игриви езикови образи на стихиите, ще бъдат разочаровани, водата в тази книга е нещо, в което да плуваш, да се удавиш или да живееш до него.

Интересни времена за езика

Интервю на Владислав Христов с Горан Атанасов

Горан Атанасов е роден на 21 януари 1982 г. в Берковица. Завършил е славянска филология. Автор на сборниците с разкази „Ще се върна в седем“ (2017), „Махалата на совите“ (2020) и „Лютенски разкази“ (2024). Негови разкази са публикувани в сп. „Море“, в. „Литературен Бургас“, в алманаха „Огоста“, сп. „Култура“ и др. Инициатор и организатор на Националната литературна награда „Йордан Радичков“ в Берковица.

Горан Атанасов. Снимка Личен архив

Средно училище „Христо Ботев“ е създадено през 1948 г. и е първото българско училище в Братислава. Разкажи ми повече за него, ти самият как стана част от екипа му?
Училището наскоро отбеляза своя 75-годишен юбилей. Наред с училището в Прага, са единствените български училища зад граница, които обучават ученици от 1-ви до 12-и клас по българската образователна система. Това означава, че учениците провеждат НВО и ДЗИ както и техните връстници в България. Нашето училище е наследник на традиции и дух, учениците ни се възпитават в този дух на приемственост и с радост участват в празниците от нашия календар. В училището се обучават много словаци, които приемат нашия образователен модел, мотивирани са и постигат много добри резултати. Колкото до това как станах част от екипа на БСУ „Христо Ботев“, явих се на конкурс в Министерството на образованието както всички останали дългосрочно командировани колеги. За мен е радост да съм част от колектива на БСУ „Христо Ботев“ в Братислава. Това училище е важна институция, защото наред с обучението извършва и една много фина работа – популяризира българския език, култура и литература в Словакия.

Преподаваш български език на горните класове, има ли интерес към нашия език, какви деца учат предимно в това училище?
Наред с българите имаме много словаци, но също така и украинци, руснаци, деца от смесени бракове. Имаме ученици, които пътуват всеки ден от Виена. Една много пъстра палитра от култури и езици е тук. По коридорите се смесва различна реч и тази мултикултурна среда е голямо богатство. Обучението се води изцяло на български език, учениците говорят прекрасно езика, умеят да мислят на български, пишат съчинения и есета. Те са много дисциплинирани и отговорни. Изпълняват винаги стриктно поставените упражнения, отнасят се с голямо уважение към учителя и го приемат за авторитет, който им помага да се справят по-добре не само в училище, но и в живота.

Учителската професия неминуемо е свързана с трудности, от какво естество са трудностите, които срещаш?
Трудности има навсякъде, тук е малко по-трудно заради мултикултурната среда и защото не си у дома, въпреки че Европа вече не е чуждо място, което е чудесно. Имаме много часове по български, класовете не са големи, атмосферата е спокойна и се работи добре. Няма да скрия, че по литература е по-сложно, защото трябва да се обхване един обемен материал от автори и произведения, а не всички ученици днес имат търпението и концентрацията да прочетат големи произведения като „Дядо Горио“, „Ноев ковчег“ или „Железният светилник“, но мисля, че с този проблем се сблъскват и учителите в България.

Какви паралели би направил между образователната система в България и в Словакия?
О, те са доста различни. Ние завършваме основно образование след 7-ми клас, те след 9-и. Тогава полагат изпит за гимназия и се обучават още 5 години, след което обучението им приключва с матура, както при нас. Но както отбелязах, нашето училище работи по българската образователна система.

В какви посоки се изменя българският език през последните години? Кои негативни тенденции си забелязал?
Езикът е жив организъм и като такъв е много податлив на социокултурните промени, а днешният свят бърза, направо спринтира, и е интересен (надявам се да не прозвучи като китайско проклятие). Но да, живеем в интересни времена, чуждиците са се превърнали в неизменна част от активната лексика в езика на младите хора. Не знам дали това бих определил за негативна тенденция, това е естествен процес, но все пак аз, като учител по литература, се стремя да предавам красотата на езика с нашите домашни и красиви български думи.

Училището е част от Националната програма „Неразказаните истории на България“, по какви други програми и проекти работите с колегите си? Имате ли нужната институционална подкрепа? Какво би могло да се подобри в това отношение?
Работим по НП „Иновации в действие“, НП „Образователни маршрути“ и НП „Неразказаните истории на България“, миналата година спечелихме и проект за създаване на училищна библиотека. Тези програми дават чудесна възможност нашите ученици да пътуват до България и да се докоснат до културата на страната. В дните между 8 и 12 април шестима ученици пътуваха по НП „Иновации в действие“. През май ще пътуват 20 ученици по НП „Образователни маршрути“ и през юни предстои и пътуване по НП „Неразказаните истории на България“. Имаме подкрепата на Министерството на образованието и на посолството на Република България в Словакия, но е хубаво да се помисли за служебни паспорти на българските учители зад граница, което ще улесни достъпа до административни услуги в Словашката република.

НАЦИОНАЛЕН ФОНД КУЛТУРА

ПЪТ ПРЕЗ ДЖУНГЛАТА

Псевдоекшън в края на света

„Стига, рече Господ“ е кратък роман на старозагорския историк и експерт по национална сигурност Маноил Манев. Заглавието е подвеждащо, а резюмето още повече. Ето какво се казва на гърба на книгата: „...хитро намигва към съвременността с цялата ѝ политизираност, всевъзможни предизвикателства, псевдо екшън, граничеща с абсурда объркана реалност...“. За обикновения читател вече са се появили очаквания, че ще има намеса в партийни битки, ще има напрегнато действие, но и ситуации, които ще са чист *нонсенс*. Всичко това се намира на страниците на „Стига, рече Господ“, но никой обаче не може да бъде подготвен за пътя, по който сюжетът ще поеме – зомби апокалипсис в България по време на преврат и Ковид-19. Ако си кажете „Какво!?“, то никой няма да ви съди. Маноил Манев е решил да използва изключително клиширана и хлъзгава тема. Клиширана, защото имаме безброй книги, сериали и филми, които са решили да използват подобни сюжети, дотам, че вече можем да намерим цели секции в книжарниците и в сайтовете за филми и сериали под наименованието „Зомби“. Те са до болка еднотипни.
Реших да дам шанс на тази книга. Учудващо е, че има колкото слаби, толкова и силни страни. В началото има опит за психологизация на главния герой. Не е важно дали е успешен или не, важното е, че има опит. Романът разказва за герой на име Маноил, който търси някакво „топло тяло“, за което по-късно разбираме, че е жена му. Изведнъж сме вкарани в ума, мислите и желанията на Маноил, без дори да знаем нещичко за него, освен че бленува за „топло тяло“. За щастие, книгата не пое в друга посока и Маноил не поиска „студено тяло“. Впрочем това е съдбата на почти всички герои, които Манев се опитва да психологизира и вкратце да разкаже за техните мисли и желания. Така в рамките на три-четири страници последователно сме в съзнанията на Маноил, на сина на главния герой, на дъщерята и съпругата. Играта с фокализацията се натрапва на читателя дори ако човек не я търси или дори ако не знае какво е фокализация. Най-големите отклонения от сюжета, паузи и описания са свързани с появата на някакво оръжие. Така, ако главният герой види някакъв пистолет, то следва една страница описание на външния вид, историята на оръжието, калибър, интересен факт за предмета и лична история кога го е виждал, дали е стрелял с него и т.н. Това понякога отегчава, изморява и на няколко пъти почти „убива“ желанието на читателя да прочете следващия пасаж, въпреки че главният герой сам казва, че това да декламира своите знания за тези оръжия го кара

След слънцето

Лунна светлина, бяла мечка, стълба към небето, непознатото, но и приемането на преходното – всички те се съединяват, за да разкажат вълшебна история, която унася най-младите читатели и разплаква по-възрастните.
„Пазителят на луната“ е първият самостоятелен проект на английската писателка и илюстраторка с полски корени Зошенка. Започнала като стопмоушън аниматор, през 2018 г. артистката тръгва по пътя на илюстрацията на детски книги, докато две години след това не решава да предприеме написването на собствена история. За радост на българската публика, произведението става достъпно по повод Международния ден на детската книга 2 април от издателство „Рожко“, в превод на поетесата Петя Кокудева, придружен от калиграфията на Дамян Дамянов.
Освен чистата образователна страна, творбата е част от онази детска литература, която поставя големите въпроси по разбираем начин за малките, които тепърва ще се сблъскват с тях. Но понякога и зрелите имат нужда от припомняне на уроците на действителността. Централната тема за мимолетността и нещата, които идват и си отиват, е трудно приемана от възрастните, чийто свят се гради на рутина и постоянство. Следователно е важно да се обърне внимание и да се покаже на децата красотата на променливото и ефимерното. Постигането на това е подпомогнато от невероятните илюстрации на предимно вечерни картини, в преобладаващо успокоително синьо и искрящо бяло. Всъщност точно те са главната причина за силното въздействие на книгата, като придават атмосфера на приказност на вече силната история. Понякога изключително детайлни, друг път минималистични, рисунките, направени с гваш и цветни моливи, изграждат света на нощните обитатели не като страшен, а като безметежен. И разбира се, център на повечето картини се явява луната, чрез чийто образ се въвежда водещата проблематика на произведението.

Главният герой Емил, който е бяла мечка, е в постоянно взаимодействие с луната като неин пазител и по-късно приятел. Когато той се сблъсква с непостоянството под формата на различните фази на месечината, реагира както всеки друг – изначално се безпокои, докато постепенно не го приеме като факт от живота. Поради всеобхватното влияние на небесното тяло върху човечеството, темата за уникалната връзка между съществото и космоса се разгръща и тук. Винаги хората са се интересували от вселената и необятното, придавали са им всякаква характерност и форма. Съвременната интерпретация на този античен мотив в творбата разглежда нуждата от пазител за луната, тъй като обитателите на нощта са осъзнали жизнената ѝ важност. Когато към това се добиви и другият централен въпрос за цикличността и повторяемостта, в резултат от тяхното сливане може да приемем водещия принцип на кръговостта във всички и всичко като единство, засягащо както природата и човека, така и цялата вселена.
Но противопоставен на непостоянството на луната, Емил се отличава със своята методичност, всеотдайност и силно чувство за отговорност. През усърдната му грижа и непразно желание да намери решение на проблема прозира друга тема – какво се случва, когато усилията ни в определена посока се оказват недостатъчни. Героят всяка вечер изкачва стълбата от 93 стъпала, за да се доближи до желаното, отдава се изцяло на мисията си и когато забелязва напускането на това, което вече осмисля цялото му съществуване, с всички сили се опитва да го задържи. Така луната може да се разгледа и като метафора за преследване на мечтите. Сигурно тази история звучи познато на всеки. Не са малко хората, почувствали се разочаровани от себе си заради своите провали, въпреки постоянните си стремления към желаната цел. Трудно е да приемем, че усилията, положени за нещата, на които държим, понякога се оказват безрезултатни. По тази линия се прокарва друг урок към децата – не всичко зависи от нас и невинаги всичко е под наш контрол, някои неща се приемат такива, каквито са.
Ала точно в моментите на най-безутешно притеснение се появяват приятелите. Персонажът на голямата зелена птица се появява като просветител за загрижения бял мечок. Вече прозряла в същините на живота, мъдрата птица е тази, която разяснява случващото се с един полет и едно просто изречение: „Нещата идват и си отиват, ще видиш“. Пример за това, че често най-кратките думи даряват най-голяма утеха. Обаче не само чрез птицата се показва необходимостта от подкрепата на добрите приятели. Целият колектив на нощните обитатели крепи мечока. Светулките помагат по един начин, леопардът по друг, но същественото е, че винаги дават нужната опора.
Но за Емил в най-добър приятел от всички се превръща луната. Макар да не води диалог с него, присъствието ѝ се оказва достатъчно. Той вижда в нейния сърп другарска усмивка, в нейното отсъствие – фениксово прераждане, в преходността ѝ – красотата на промяната, а в бледото ѝ сияние – светлината на живота. Тя е смисъл за съществуване. Затова за нещата, които обичаме, няма напразни усилия…

ДАЛИЯ ДЕЛИБАЛТОВА

Зошенка, „Пазителят на луната“, прев. от английски Петя Кокудева, изд. „Рижко“, С., 2025

Х. Ф. Лъвкрафт, „Ужасът около нас. Книга 3“, прев. Тодор Тодоров, изд. „Фрея“, С., 2025.

В том трети на „Ужасът около нас“ на Х. Ф. Лъвкрафт са включени три негови смразяващи истории – „Моделът на Пикман“, „Кошмарът в Ред Хук“ и „Зовът на Ктхулу“. И трите разказа демонстрират характерния стил на Лъвкрафт: гъстата атмосфера на страх и загадъчност, умелото боравене със сенките на неизвестното и неизказаното, както и внушителната му способност да създава усещане за древни сили, дебнещи отвъд границите на човешкото разбиране. Използването на архаичен език, описанията, наситени с детайли, както и натрупването на напрежение чрез постепенно разкриване на ужасяващите тайни, придават на всяка история особена плътност и тревожност.

Ърнест Хемингуей, „Пролетни води“, прев. Даниел Тодоров, изд. „Фрея“, С., 2025.

„Пролетни води“ е ранно произведение на Хемингуей, в което той с хаплива ирония пародира Чикагската школа и амбициите на писателите от своето поколение. Тук той нарочно преувеличава стила, с което умело осмива литературните клишета на времето. Проблемите, които героите срещат, са абсурдни и същевременно странно познати, което придава на текста особена живост. Кратък, забързан и забавен, „Пролетни води“ хвърля светлина върху развитието на по-късния Хемингуей – и се чете с истинско удоволствие.

Салман Рушди, „Градът на победата“, прев. Надежда Розова, изд. „Колибри“, С., 2025.

„Градът на победата“ е вдъхновено завръщане на Салман Рушди към митичната и историческа Индия. Написан в духа на древноиндийските епоси, романът разгръща грандиозно повествование за вечната борба между идеалите и човешката слабост. Началото е едно малко, почти незабележимо сражение през XIV век в Южна Индия, което отприщва верига от чудеса и трагедии. Пампа Кампана, момиче, надарено с божествена дарба, създава с магическите си думи Биснага – един утопичен град, роден от мечтата за справедливост, равенство и хармония в раздиран от насилие свят. Но както често се случва в историите за съзиданието, златният век на Биснага е обречен.

да се чувства спокоен в среда, изпълнена със зомбита. Може би ако страниците, посветени на оръжия, бяха вместо това посветени на героите и тяхното *psyche*, то опитът за психологизация щеше да бъде по-успешен.
Нека преместим фокуса върху по-силните страни на това произведение. Първо ще спомена за една черта на романа, която според вкуса на читателя може да бъде преместена в предишния абзац – използването на „народен“ език, а не на художествен. Няма как да не се забележи, че героите в едно изречение използват неологизми като „хейтъри“ и архаизми и турцизми като „завалия“, както и евфемизми от рода на „Да таковам таковата“. По отношение на комуникацията с читателя Маноил Манев може да те впечатли, защото езикът е прост и лесно разбираем, няма нужда от главоблъсканици и препрочитане на абзаци, защото посланието е директно, точно и ясно.
Също така сред сполучливите страни на книгата са всички батални сцени, написани изключително майсторски. Описанието на обстановката, позициите на тялото и оръжията те пренасят от креслото в хола в престрелката: изведнъж си легнал по корем върху топящ се сняг и си насочил пистолет към врага. Предполагам, че за това е допринесла и професията на автора, неговият практически опит и подготовка.
Колкото до политизираността, няма как да не забележим явната сатира на Маноил Манев. Каламбури като партия „Въздигане“, парафрази като „Животът на чернокожите е значим“ функционират изключително добре в романа. Разбира се, според това къде се намира човек спрямо политическия компас читателят може да намери тези игри на думи и препратки за забавни или обидни. Трябва да признаем и добрия поглед върху геополитическата ситуация, защото България не е изолирана в започналия апокалипсис, а е част от застрашения и глобализиран свят. Развоят на апокалипсиса и това как различните държави ще подходят за решаването на казуса е представен също любопитно. Русия е на парчета и малки военизирани територии, САЩ са обхванати от протести, Китай е затворил всички свои крепостници и стреля на месо по всеки, който е решил да излезе навън, а Турция е разкъсана от малцинствени бунтове.
В заключение можем да кажем, че романът „Стига, рече Господ“ не е произведение, което ще остане в съзнанието на читателя за дълго време. Ако имаш свободно време, можеш да я прочетеш за един ден. Сюжетът и специфичните акценти, които авторът е поставил спрямо очакванията, зададени от жанра, засягат малък кръг от читатели. Определено можеш да вкараш книгата в списъка си за лятно четене, но само след като си прочел останалите книги от този списък. Финалът на произведението, макар и очакван, е недоизпипан. Героят изведнъж се събужда в реалността под звука на новинарска емисия за Ковид-19 и сюжетът, вече добил инерция, се разпада. Във всеки случай, ако Маноил Манев реши да смени жанра, но запази своята силна черта – баталните сцени, каквото решение предлага полицейски или криминален роман, ако придаде и някаква по-сериозна дълбочина на героите си, несъмнено ще пожъне успех и одобрение.

ВЕЛИН ВЕЛЕВ

Маноил Манев, „Стига, рече Господ“, изд. „Милениум Публишинг“, С., 2020

„Кой заповядва емиграциите ни?“

Емиграцията не е чужда на обществото ни тема. Не е тайна, че отварянето на границите в последните години на миналия век доведе до (икономическата) вълна на емиграция в търсене на по-добър живот, но и в осъществяване на невъзможното, а толкова мечтано пътуване на Запад. Първото десетилетие на новия век обаче, и особено повсеместно около 2010 г., породи един нов вид емиграция – на завършилите средно образование, за да следват в чужбина, или иначе казано, „образователна емиграция“ или „емиграция към възможностите“.
По всяка вероятност малко или много продукт на „останалите“ след 90-те родители, идеалът да заминеш в чужбина, за да учиш, беше отгледан успешно у децата от края на миналия век. Образованието се превърна в чужда валута, която трябва да бъде обменена, за да се постигне по-добра професионална, а и житейска реализация. Този демографски, но и обществено-социален процес не е оригинален за българската действителност, той е подчертано източноевропейски.
Какво светоусещане трябва да имаш, каква ценностна система трябва да притежаваш, за да работиш цял живот за това детето ти да усвои първи чужд език, а после и втори, и трети с ясното съзнание, че го правиш, за да може един ден да разбие сърцето ти, да замине и никога повече да не се върне? Колкото и мелодраматично да звучи, необятна е човешката душа, а Теа Монева с прецизността на хирург пътува из „камерите на сърцето“.
В съвременната литература през последните години се наблюдава устойчива традиция на емигрантското писане, която ясно се откроява и в български произведения, и в преводни. Как обаче се научаваме да плуваме из необятното море на нескончаеми промени и да се реем из безбрежните възможности и светове? „Мандарини по Мариенплац“ от Теа Монева предлага някои отговори на този въпрос. Това обаче не е обичайният емигрантски роман. Да, несъмнено присъства класическият мотив за емиграцията, но абстрахирайки се от физическото заминаване, основната тема е по-скоро за емиграцията от себе си, непрестанното търсене и намиране, отпътуване и завръщане. При представянето на романа в София (повече от половин година след излизането му) Теа Монева сподели, че първата му версия е безвъзвратно унищожена, за да може на нейно място да се появи книгата, която държим в ръцете си сега, и като че ли именно така може да се обобщи лайтмотивът, който се появява отново и отново в „Мандарини по Мариенплац“ – за безбройните версии на едно и също нещо, за всички онези „хора, които бихме могли да бъдем“. Романът представя една (версия на) Ния, която поема към десетките гейтове, които я очакват по пътя между фармацията и изкуството, между Мюнхен и Варна, между тук и там. Това не е роман за емиграцията, а за пътуването.
Разказан в първо лице, основната му структура е в пет части и един епилог и на пръв поглед следва дванайсетте стъпки от пътя на героя. Само че напускането и завръщането става мълниеносно – няма време да се извърви целият път, да се премине през инициацията, да се направи ясно разграничение между обикновен и необикновен свят. Ния се лута непрекъснато напред-назад между „старо“ и „ново“, между „преди“ и „сега“ в опитите си да намери мястото си в света, но и по-важното – да го изживее преди това. Не са чужди преживяванията ѝ на онези, които решават да заминат на Запад, за да учат, но не се и ограничават само дотам. Историята на Ния може безпроблемно да бъде извадена от контекст, географските граници да се размият и езиковите бариери да се преобразуват. Точно тази флуидност на повествованието допринася за универсалността на историята – да намериш мястото си в света и да обикнеш живота такъв, какъвто е.
Зададените географски реалии са конкретни в романа – новото и чуждото е Мюнхен, старото и познатото е Варна – но Теа Монева успява деликатно и поетично да преобразува местата в чувства. В битката между „старата“ и „новата“ Ния няма печеливш и губещ, защото не това е целта. Истинският стремеж на героинята сякаш е да намери баланса, да укроти диаметралните различия в световете, опитвайки се да ги разбере. А за да стане това, е нужно да се навлезе по-дълбоко във вътрешния ѝ свят и по-специално в реалните на измисленото, фантазното.

Отвъд рамковата композиция на романа, ознаменувана с повтарящото се напускане и връщане в Мюнхен, съществува второ ниво на повествованието, което е маркирано от спорадичното писане на дописки по всякакви – основно салфетки и неотворени пощенски пликове – повърхности. Импулсивността на това писане е особено характерно за дневниковото, което, освен че отразява ежедневните случки в индивидуалния, частен живот, често засяга и големи теми като вярата, Бог, истината, вечността, раждането, смъртта и пр. Не само че в тези особени интермедии Ния се опитва да отговори на „вечните“ въпроси, но там намира място и животинският свят, основно символизиран от насекомите и в частност мравките, който е зададен още в стихосбирката ѝ „Преводачът на света“ (чието заглавие е още едно предзнаменование за зараждащите се тематични ядра в писането на Монева) и предлага различен поглед над живота, своеобразна фантазна реалност. Тук намират място мушиците, комарите, калинките и гълъбите, чийто свят е разгърнат като едно несекващо прераждане със своите си сънища и мечти, със своята си сътворена вяра, където „насекомите изсънували цялата слънчева система, галактиката, вселената, че дори и още няколко вселени“. Така този имагинерен свят, изживян от Ния, хем документира интимното с всичките му въпроси и опити да обясни и преведе заобикалящата я самотна и неразбрана действителност, хем предлага довереник, чрез който през писането да намери спасение и утеха. Тези въображаеми „разговори със салфетката“ са начин да се преобърне перспективата и да се погледне на света от друг ъгъл, да конструира един нов световен ред, едно ново сътворение на света.
Този алтернативен, хвърчащ на листчета свят обаче има нужда от причина да съществува. И тази причина се зараждa още със самото начало на романа – с напускането на дома, на родителите, на бабата, на Варна. Мотивът за емиграцията е централната движеща сила на пътуването на Ния, но всъщност не заминаването за Мюнхен поражда конфликтите в героинята, а липсата на принадлежност – състоянието на нито тук, нито там. След първото отпътуване остават следите на носталгията и болката по дома, чувството, че тръгва отнякъде, без да пристига никъде. Кацането в Мюнхен в този момент е болезнено, защото носи със себе си незнанието, дори невъзможността на езика да формулира целта на самото пътуване. Когато служителят на гишето за паспортни проверки пита Ния: „С каква цел пристигате в Германия?“, тя инстинктивно отговаря: „Не знам“, преди да допълни: „Идвам да уча“. Може да звучи изтъркано, но болката от напускането на дома, за да реализираш собствената си мечта в чужда държава, е изключително трудно да се предаде, без да се изпадне в клишета. Ирационалната неутешимост от неизвестното, самотата, която се крие в това да мислиш на родния си език и постоянно да се налага да превеждаш всичко около себе си, въпреки че чуждият език е усвоен до теоретично съвършенство. Това е челен сблъсък както между езици, така и между култури и характери. И Теа Монева успява да опитоми крайностите с изящество и мяра, по префинен и ненатрапчив начин, без да изпада в заучени фрази – чрез емиграцията на езика. Използва транслитерирани думи и фрази от немски – кител, абцуг, зийдлунг, вандърщайни и др. – които хем символизират дефицит на „превод на света“, хем поставят първите знаци на интеграцията. Ведно с плавното привикване към културните несъответствия, като например начинът, по който немците броят, или строгите правила за рециклирането, а дори и различните калкулатори, които използват, езиковият стил оставя малки доказателства за начало на трансформация, маркира дирите, по които Ния върви към своето преобразяване.
По подобен начин работи и палитрата от персонажи, с които Ния пресича пътища – момичето с луничките и Весна, колоритната Флорис и непримиримият Феликс, непознатата възрастна двойка, която купува една от картините ѝ. Всички те на пръв поглед изглеждат съвсем ординерни, ежедневни, стереотипи, които рано или късно срещаме в живота си и подминаваме с лека ръка. Но в живота на Ния те играят ролята на катализатори. Всеки от тях – главен герой в собствената си история – е сам по себе си движеща сила на промяна; образ, който задава въпроси, нарушава реда и предизвиква изменение на статуквото. Те също така са и носители на идеята за глобалността. Весна, Флорис и Феликс са най-ярките, но не и единствените представители на глобалния човек: Весна – живяла и пътувала из няколко държави; Флорис – сменила няколко специалности и готова да го направи отново; и Феликс – отчасти италианец, но напълно германец. За тях не съществуват географски граници, те са „съставени от пътувания“, „деца на света“ *par excellence*, които лавират безпрепятствено из глобалното село. Точно заради това са и онези, които подкласждат и поддържат химичната реакция на превръщането на Ния в „глобален човек“ – процес, който настъпва бавно и постепенно, но неумолимо и безвъзвратно.
Въпреки че романът не обрисува типичните фигури на протагонисти и антагонисти, класическият конфликт между „старо“ и „ново“ е налице. Докато чудатите запознанства на Ния са субстанцията, която ѝ позволява да прегърне глобалния човек в себе си, семейството ѝ е пламъкът, който гори в „родното“, дори в някакъв смисъл – в закърнелите представи за „дом“. Несъмнено целият роман е женски, но вместо да поеме по най-прекия път и да вклини родовата памет в тематичния калейдоскоп и одомашняването на света, Теа Монева прави нещо друго – тя ни позволява да надникнем през вратите на личното преживяване на майката, бащата и бабата (а и на брата, който се вписва в съвсем друга специфична линия на повествованието), които не биха могли да са по-различни помежду си. Образът на семейството не е еднороден – ако Ния е слънцето, то бабата, майката и бащата са гравитиращите планети. Бабата в „Мандарини по Мариенплац“, напук на очакванията, не е обременена от поколенчески разбирания. Образът ѝ е митологизиран – на първо място се съобразява с поверията и яде доста, „за да може да забави смъртта“, но тя е и довереницата, на която се споделя всичко премълчано с ясното съзнание, че няма да съди, няма да критикува, няма да хока и най-важното – никога няма да се види разочарование в очите ѝ. Тя е ситуирана далеч в идеализирания свят на селото, където са кокошките, които Ния по-късно ще контрастира с тези в зийдлунга. Около бабата, съвсем естествено, се образува и митология на храната, която заема основно място в целия роман. След като Ния споделя всичките си перипетии, бабата казва простичкото: „Трябваше да ти направя и леща. Знаех си аз, ама нà“, където магичната сила на лещата е предварително закодирана още в началото, защото „лекува това, от което трябва да бъдеш излекуван“. (Впрочем, когато Ния прави бананови мъфини в поредната си безсънна нощ по рецепта на майка си и стига до размислите за приликите между готвенето и химията, само по себе си може да се приеме като магичен акт на изцеление, свързан с храната.)
В контраст с идеализирания образ на бабата, майката и бащата са заредени с очаквания. Те са отражение именно на онова поколение от 90-те, което е „останало“, за да роди мечтата за емиграция към възможностите. Техните образи са двояки – и двамата искат „добро и сигурно бъдеще“ за децата си, но също така побират цялата болка от раздялата. Животът им, след като братът на Ния заминава за Лондон, е доказателство за това. Всеки по своя си начин: майката – „застанала до прозореца“, като символ на любовта, която минава през тривиалността, докато се чуди дали е ял, дали се е прибрал, върви ли му ученето – се превръща във всеобщия „бог на студентите в чужбина“, а бащата – поставяйки Ния в обувките на брат ѝ, научавайки я на всичко за риболова и червеите – очаква от нея да поеме и по стъпките на житейските му избори.
Но какво се случва по същество с брат ѝ от другата страна на огледалото? Къде остава светът на химията и изкуството и онзи подобен на „Еврика“ възклик „Химията е изкуство!“? А мандарините? Тези въпроси трябва да останат за друг път. Теа Монева майсторски изписва вкуса на спомените и отиващото си детство и картографира местата за напускане и завръщане, за да можем да заминем и да се върнем отново или наново, намирайки път към себе си. Мандариненото момиче може да съм аз, а може да сте вие, може да пътува от Варна към Мюнхен, от Бургас към София или от София към Амстердам. Всеки има своите си версии, заключени в стаите на времето, но има и по една Ния. „Мандарини по Мариенплац“ е откровено обяснение в любов към живота. Твърде често забравяме, че животът не е, за да бъде разбран, а да бъде изживян. И Теа Монева е тук, за да ни го напомни.

С подкрепата на Столична община

Програма „Култура“ на Столична община

НИЯ ХАРАЛАМПИЕВА

Теа Монева, „Мандарини по Мариенплац“, изд. „Жанет 45“, Пловдив, 2024

Памет и забрава, или защо книги като „Поразените“ и „Не ви познавам“ са ни нужни

от стр. 1

внушава тезата, че катаклизмите, през които преминава светът днес – пандемията от коронавирус и последвалата агресивна война на Русия в Украйна, са следствие от факта, че „ние огорчихме Бог“ (с. 63), че сме духовно отчуждени с катастрофални дефицити в ценностната ни система. Запознатите с творчеството на Теодора Димова са наясно, че тя неведнъж е заявявала своя афинитет към християнската доктрина и недвусмислено се обявява против масово ширещата се секуларизация. Романите извеждат идеята за *детерминизма*, според която това, което днес се случва е следствие от по-ранни събития, че историята се преповтаря, но замаскирана с нови думи, със собствен новговор, по определението на Оруел. Отделно от това авторката експлицира многообразните измерения на корупцията, все по-дълбоко проникваща във всички тъкани на социума – както банална случка с парите, взети от полицая без обратна разписка, така и мощните ѝ проявления по високите етажи на властта. Не по-малко значима е препратката към друг обществен проблемен спектър днес, а именно *домашното насилие* и защо е толкова важно да му се дава широка гласност. Димова вярва, че личните и/или глобалните катаклизми са потенциалният катализатор за вътрешната ни трансформация, за духовното ни израстване. Чрез фигурите на Гарбовски и Коста авторката демаскира дълбоко вкорененото лицемерие на онези, които, уж в защита на традиционните (по подразбиране руски) „ценности“, се борят срещу индивидуалната (човешката) свобода и прогреса. Призивите им за отказ от либерализация, представени като морална необходимост, разкриват огромен парадокс; изискването да се отречем от идеите, за които се борим от 1989 г. насетне за по-доброто утре на нашите деца, в името на една конструирана, имперска истина, целяща „да стъпи на Балканите, каквато винаги е била имперската цел“ („Поразените“, с. 13). Иронията изпъква още повече чрез образа на лидера на проруското движение – „американски възпитаник с атлантическо поведение“; сами по себе си тези факти допълват картината на циничната абсурдност. Пропагандната машина не се колебае да прибегне до добре познатите репресивни механизми от миналото, макар и облечени в „новговор“ – заплахи, разследване на семейството, психологически натиск, отново (както вече се е случвало след преврата на 9 септември 1944 г.) под предлог за „националното благо“. Изказването на собствено мнение, когато то не съвпада с масовото такова, се превръща в акт на граждански героизъм (аналогично с действителността преди 1989 г., когато „мълчанието“ е било необходимо условие за съхраняване на физическата цялост). Трагичният избор, който героинята на Димова Александра трябва да направи – да избере между физическото си оцеляване, запазване неопетнено името на прадедите ѝ и финансовата си обезпеченост или да устои на собствените си убеждения, като даде публичност на мерзостта и истината, като по този начин укрепи устойчивостта на обществото към манипулацията и дезинформацията, показва необходимостта от книги като „Поразените“ и „Не ви познавам“. Теодора Димова е писател, чието цялостно творчество – от пиесите, през романите и есеистиката, изговаря проблемите на съвременността, като същевременно е сегрегирана от идеята, че миналото на страната ни – преди 1989 г., е било с по-светъл хоризонт и епоха на благоденствие. На базата на прецизна аргументационна логика, доза фикция и мащабни изследователски проучвания тя категорично се противопоставя на наративите, целящи връщането на страната ни във времената след 9 септември, по никакъв начин не го идеализира. Фалшивата идея за прогрес е изсветлена безкомпромисно, лицемерието, парадоксите, шизофренността, развенчани са митовете. Неслучайно финалът на „Не ви познавам“ е отворен; Димова не дава отговор на въпроса какво е решението на героинята ѝ. Отговорът трябва да дойде самостоятелно от всеки един от нас, инспириран от собствената ни етична съзнателност.

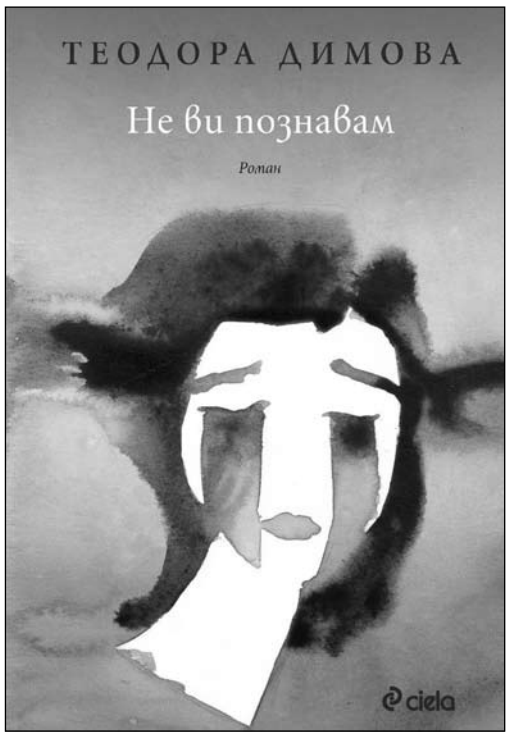

АТАНАС РОДОЗОВ

Теодора Димова, „Поразените“, изд. „Сиела“, С., 2019, 252 с.
Теодора Димова, „Не ви познавам“, изд. „Сиела“, С., 2023, 444 с.

ПРОЧЕТЕНО ДНЕС

Колекциониране на мигове

В последната стихосбирка на Виолета Воева са събрани около сто стихотворения. Някои като тристишия хайку, други – по-лирически разгърнати. Между тях има и стихотворение „Carpe diem“. Чувството ми е, че това прави Виолета Воева – че сграбчва деня, мига и прави колекция от това. Та нали се казва, че животът е важен с това колко пъти ти е спирал дъхът от мигове на възторг. Дали щурците суфлират нашите сънища, или просто това е нашето несъзнавано, то е едно и също. Мери Попинз казва: „…неизбежно се случва с всички пораснали бебета. Когато им поникват зъбки и станат на около годинка, те престават да разбират езика на вятъра, слънчевия лъч, дърветата, звездите, скореца – уви както всички възрастни“. Неслучайно Якоб Леви Морено – „бащата“ на психодрамата – нарича състоянието на новороденото и връзката му с майката „Първа Вселенска идентичност“. Т.е. бебето е в единение с целия космос.
Да, това става с порастването. Но нищо не пречи да съхраним и опазим детето в нас. Виолета Воева е съхранила свежи сетивата си за миговете и света. Ето категоричността на един мак. Ще добавим шеговито – мак с характер и принципи:

Мак

Разрешавам само на вятъра
да съблече роклята ми.

Харесвам закачливото остроумие на Виолета Воева:

Библейска диета

Да отхапеш от ябълката.

Такова бих казала е и настроението в цялата стихосбирка – елегантна тъга, но без да е депримираща, развеселяващ смях, но без да е сарказъм, споделена еротика, но без да е драматична. Над всичко стои финес и филигранност. Мярата на поета, но и без да спестява от чувствата си. Виолета Воева умее да изрази така анатомията на чувствата, та да си дадем сметка, че човешката анатомия е една и съща – и аз, и ти, и тя сме толкова близки в преживяванията си. И тази дисекция, която поетесата прави е толкова и дълбоко проникваща, и същевременно толкова деликатно проведена. Има моменти, когато просто трябва да изплачеш на глас болката и тъгата. Ей така, без да се интересуваш как ще изглеждаш:

Анатомия на чувствата

В молекулата на тъгата
атомите плачат на глас.

Без да се срамуват.

Не са ли всичко това все мигове човешки живот: мигове – радост, мигове – болка, мигове – оставящи ни без дъх. Радичков казваше, че „Човекът представлява едно много дълго изречение, написано с голяма любов и вдъхновение, но пълно с правописни грешки“.
Ето близостта в светоусещането между двама творци. Виолета Воева ще ни довери:

За теб

Сложно изречение.
Вместо запетаите –
въздишки.

За залеза в поезията са се използвали всякакви сравнения и метафори. Ето усетите на Виолета Воева:

Вечерен тоалет

Залез –
шалът
за малката черна рокля.

Виолета Воева умее да изрази философията и екзистенцията в три реда. Огледалният поглед ни задава посоките на нашата гледна точка. И с толкова простота. Защото важните неща са прости:

Огледало

Един е пейзажът
ти го гледаш от юг,
аз – от север.

Поезията на Виолета Воева е многопластова и надвременна. На пръв поглед овладяваща емоциите като дзен изкуство, но и завличаща те в дълбокото като всяка модерна западна поетика. Тази двойственост ѝ осигурява широта на възприятието и разнообразни читателски аудитории. Дори една целувка може да е идваща и от Юда:

Целувката

Предаваш огън
или /ме/ предаваш.

Накрая ми се иска да кажа и за пейзажните ескизи на Виолета Воева. Те носят нежността и ефирността на акварел. Но наред с мимолетността на водната боя те съдържат и рембрандовска светлина. Тези ескизи носят полифоничността на звук и картина и събират света в едно – звука на тишината и мълчанието:

Въздишките на октомври

Цветовете натежават.
Разтягат акордеона на въздуха.
След вятъра
всяко листо изплаква свой звук:
ноти по рижавите простори.

Докато мъглите
издигнат стените на мълчанието.

РОСИЦА ЧЕРНОКОЖЕВА

Виолета Воева, „Суфльорът на сънища“, изд. „Лексикон“, С., 2021

Поглед към украинската сцена
Три премиери в третата годишнина от войната

„Бяла сянка“, по пиесата на Карел Чапек „Бялата болест“, режисьор Олга Семьошкина, Драматичен театър на Ивано-Франкивск, Украйна, 2025

През февруари 2025 г. отбелязахме третата годишнина от началото на войната между Русия и Украйна, която и до днес продължава да разтърсва Европа. Театралното изкуство никога не е оставало безучастно към войните и сътресенията в обществото и във всички европейски държави от 2022 г. насам се усеща отпечатъкът на случващото се – твърде близо до нас. Немалко са театрите и институциите, които приютяват украински артисти, поставят спектакли по украински автори или организират проекти в тяхна подкрепа. Разбира се, в родината си украинският театър остава най-силен и изобилието от спектакли, които се играят по сцените в Киев, Лвов, Одеса и други градове, макар и често прекъсвани от сирените за въздушна тревога, показва колко голяма е силата на изкуството в това да вдъхва вяра на едно изтерзано общество. Сякаш напук на всичко случващо се театралният афиш е упорито разнообразен, а всеки спектакъл – независимо дали е нов или отдавна в репертоара – сякаш вече има ясна мисия – от една страна да отвлича зрителя от проблемите, да му дава свежа глътка въздух, но и да бъде платформа за изразяване на патриотичните послания, от които той има нужда, за да продължи борбата.

Драматичният театър на Ивано-Франкивск, град в Западна Украйна с над тривековна история, е добър пример за пряка ангажираност с конфликта. Театърът разполага с цели шест сцени, но работи и на други локации и е ангажиран с турнета из страната, включително в зоните на Чернобил и военните действия. Работи с ветерани и доброволци, а творческата му политика в последните години е изцяло съсредоточена върху утвърждаване на ценностите на украинския патриотизъм. Премиерният спектакъл там е озаглавен „Бяла сянка“, постановка по антифашистката пиеса на Карел Чапек „Бялата болест“, създадена през 1937 г. В оригиналния текст на Чапек светът е обхванат от пандемия, убиваща жертвите си (хора над 45-годишна възраст) за няколко месеца. Вместо да търси лекарство за болестта обаче, диктаторът, който управлява страната, решава да се възползва от ситуацията и да нападне съседна държава (в която зрителят несъмнено вижда Чехословакия). Започва война. Доктор Гален открива лекарство, но е категоричен, че докато не се обяви мир, той няма да го предостави за ползване. Когато обаче самият диктатор се разболява и се съгласява с условията на учения само и само за да получи лекарството, докторът не успява да стигне навреме, за да го спаси, защото е убит от демонстранти, подкрепящи войната. Антивоенното послание, екзистенциалните проблеми на индивида, изправен пред настъпващата опасност, и манипулацията са основните теми в постановката на Олга Семьошкина, „заслужила артистка“ на Украйна, чието основно амплоа е хореограф. Тя запазва главните действащи лица, но въвежда и един нов персонаж – Бялата дама, символизираща съдбата. Трактовката на текста на Чапек е с подчертано експериментален характер, основан върху принципите на театъра на движението и потапянето на публиката, която не заема седящи места, а е свободна да се движи и взема участие в пърформанса.

Един от най-известните и прогресивни украински театри е Киевският младежки театър. Член на Европейската театрална конвенция, той се стреми към творчески партньорства и експерименти и се гордее с трите си сценични пространства – голяма, камерна и микросцена, на които всеки сезон се представят по няколко нови постановки. На голямата му сцена на 18 февруари се състоя премиерата на „Прародителките от степите“. Носещ любопитното жанрово определение „пластически-драматичен епос“, спектакълът е по творбата на Вячеслав Островцев „Косачки – прародителките от степите“, във фокуса на която е история за древни скитски жени войни. Действието се развива в степите в Черноморския регион през VII в. пр. Хр., където една девойка от „косачките“, както се наричат общността на амазонки, търси любовта в свят на сурови обичаи и конфликти. Режисьорката Нина Замерзла представя един разказ за сблъсъка между традицията и индивидуализма, дълга и чувствата, за силата на женското начало.

В театър „Иван Франко“ в Киев на 28 февруари се състоя премиерата на „Макбет“ по Уилям Шекспир, под режисурата на Иван Уривский. За своите 34 години Уривский е носител на множество награди и е удостоен със званието „заслужил артист“ на Украйна през 2020 г. Оттогава работи и в театър „Иван Франко“. Режисьор е на над 20 постановки, някои от тях представяни и в чужбина – в Литва и Чешката република. Неговата трактовка на шотландската пиеса залага на търсенето на естеството на дехуманизацията, водеща до политическо насилие и узурпация на властта. Отхвърлянето на идеалите на хуманизма водят доблестния войн по пътя на тиранията, съпътстван от демонични сили. Спектакълът пренася действието в дигиталната епоха, където социалните мрежи, хибридната война, фалшивите новини и самоличности се наслагват върху реалните и изместват фокуса на истината. Съвременните вещици са деперсонализирано, роботизирано присъствие, което насочва живота на Макбет към разрушението.

Представените три нови постановки са неминуемо ангажирани с това да утвърждават националните идеали и да осъждат диктатурата и войната – от антифашистката драма на Чапек, през легендарната история за жени войни на територията на днешна Украйна, до класическото Шекспирово произведение, проникващо в мрачните дълбини на човека и неговото желание за власт. Накрая внимание заслужава и една още по-органично свързана с украинската действителност творба. На 24 февруари, деня, в който преди три години Русия нахлу в Украйна, театър „Леся Украинка“ в Киев показа специално представление на спектакъла „Блокпост“ по едноименната пиеса на Антон Несмиянов, с режисьор Олександър Степанцов. Действието се развива в нощта, в която започва войната, а премиерата на текста е само три месеца след това събитие – през май 2022 г., на същата сцена. Това е разказ за самоделен защитен пост, на който дядо и внук цяла нощ очакват войници, които така и не идват. Една нощ, в която двамата представители на различни поколения рефлектират върху страха, неясното бъдеще и човешката съдба в един свят, който вече не е същият. Наскоро пиесата бе играна и в чужбина – румъно-украинска постановка бе представена в Тимишоара миналата година. На събитието в края на февруари животът на персонажите се преплита с реалните преживявания на зрителите от последните години. След спектакъла има дебат, чийто модератор е телевизионният водещ Йегор Гордеев, който през 2022 г. първи анонсира в сутрешното си предаване началото на военния конфликт. Чрез спомените на различни участници в събитието зрителите изживяват отново деня на руската инвазия и може би това ще им помогне да се заредят с нови сили, за да продължат борбата.

МИРЯНА ДИМИТРОВА

Театър „Иван Франко“, Киев, Украйна, 2025, фотограф Ник Грапси

Паисий Хилендарски от с. Радибош

Емил Димитров

Настоящият дебют на автора в областта на фолклора и етнологията не би бил възможен без многогодишното ми познанство с г-жа Лозинка Тошева, родом от с. Радибош, която от края на 1956 г. живее в китното с. Борнарево, разположено на 2 км от Радомир (понастоящем и в двете села постоянно живеят едва по трийсетина души). През последните години с нея си общуваме активно, като периодично записвам нейните разкази за разнообразни истории, предмети и традиции: за нейната сватба и изобщо за сватбената традиция в Радомирско, за правенето на подници, за месенето и печенето на хляба, за разни събития и произшествия (например за голямото наводнение в Радомирско през 1962 г.), за баенето и разни народни обичаи, за празнуването на Спасовден (почитан и популярен празник в Радомирско) и борбата с „религиозните отживелици" по време на социализма, за родовата ѝ история, за различни нейни съвременници и др. Човек споделя на онзи, комуто има доверие: давам си сметка, че особената близост помежду ни се дължи не в последна сметка и на това, че тя, струва ми се, е последният човек, който ме помни като дете...
Лозинка Тошева е родена, както вече стана дума, в с. Радибош, Радомирско (по онова време с около 550 жители, едно от средните села в района) на 20 август 1938 г.; баща ѝ е бил бакалин и скотовъдец, т.е. имал е „стока", поради което са му викали „агата", а после и „кулако" – с всички произтичащи от това последици...
Произхожда от будно християнско семейство: нейният чичо е бил свещеник, завършил семинарията, поради което е смятан за „най-ученият човек в селото"; дядо ѝ е бил офицер в армията на Царство България. Не е чудно, че от години Л. Тошева е „стожер" на християнската вяра (нейната е тиха, смирена и ненатрапчива) и народните традиции в селото.
Още в самото начало на нашите беседи бях поразен от извънредно точната ѝ памет – памет не само за факти и събития, но и за думите, с които те се назовават. Точната памет се разпознава не само по ясния спомен за връзката между фактите, но и за детайлите, това е памет за строги разграничения и нюанси: „тогава нямаше думата „чеиз", а се казваше само „дарове" – уточнява леля Лозинка, разказвайки за сватбата си през 1956 г.
Добрата, точната памет, е не само белег за отличен здравен и ментален статус, но и „страничен ефект" от едно добро, неосъждащо сърце, т.е. паметта в известен смисъл е „сърдечна": тя не е функция толкова на ума, колкото на цялостния човек, на неговата личност; забелязал съм, че злопаметните хора помнят всъщност не толкова лица и събития, колкото своите обиди от тях. Злопаметен е не този, който помни злото, а онзи, който *помни всичко*, но по определен начин: той деформира връзките между фактите и не успява да отсее важното от незначителното, поради което се губи в спомените си; злопаметният е лишен от чувство за хумор, а то всъщност дистанцира разказващия от разказваното събитие, което се „просмива". Злопаметният човек всъщност не може да конструира разказ, понеже непрекъснато се оттласва от своята обида и се завръща при нея. Ето защо разказващият човек е не толкова сладкодумец, който умее да реди думите, колкото *сладкопаметен*, ако ми е позволено да се изразя така, т.е. това е човек, който владее изкуството за отпускане на спомена, за неговото „изливане".
Тук ще се спра на конкретен разказ на Лозинка Тошева за нейните ученически години, по-точно за началното училище в Радибош (тогавашните 1–4 отделение).
Както е добре известно, килийното училище в Радибош е първото училище в Радомирско през Възраждането. То е основано около 1826 г. при църквата „Св. Петка" (построена е най-вероятно през XVI в. и се отличава с интересни стенописи); любопитно е, че първият учител е бил светско лице – Раде Вилаетски. Възпитаници на училището са редица просветни дейци, революционери – дейци на ВМРО и др. (по-подробно вж.: *Караиванов Ив.* Историко-просветното дело в Радомирско. Картини и впечатления в беседи, речи и статии. Ч. I. Кюстендил, 1927, с. 45–55).
„До нас беше училището – разказва леля Лозинка, – нашата къща беше муша", т.е. училището се е намирало непосредствено до дома, като естествено негово продължение, с чието присъствие тя е израснала; не е чудно, че то се е ползвало с висок престиж, за което е допринасяло и това, разбира се, че неговата история е била осветена и с имената на Паисий и Левски. Моята събеседница и информаторка е запазила и до днес прекрасен спомен за своя учител *Асен Тренкин*: „той беше много добър, говореше с баба ми и дядо ми през междучасията направо „на ливадата", сега му казват „зелено училище" – смее се тя. Зеленината, природата, просторът са били за нея и нейните съученици не само жизнена реалност, но и неотменима част от учебния процес: саморазбиращото се естество на живота обаче днес е предмет на специална, организирана среща за подрастващите, което пък е основание за остроумието на респондентката. Непосредствената близост на училището до църквата в Радибош е благоприятствала продължението на традициите в образованието и след рязката политическа промяна на 9 септември 1944 г.: „Като бяхме първо отделение, учителят ни водеше сутрин на черква, прочитаха ни молитва и тогава влизахме в час".
И тук идва същината на разказа, записан в два варианта през лятото и есента на 2024 г. Ето изначалният вариант: „Имаше една стаичка, казваше се килията на отец Паисий; там имаше едно читало ли, катедра ли, на него имаше една мастилница, в която винаги имаше мастило и едно гъше перо. Дедо ми, баба ми и по-възрастните хора ни разказваха, че там, в тази килия, отец Паисий е писал „История славянобългарска". Затова и училището се казва „Отец Паисий", затова така са го кръстили."
И вторият вариант: „Учителят ни разказваше най-различни истории, разказваше ни за училището, че то се казва „Отец Паисий", понеже тук Паисий е писал страници от неговата „История Славянобългарска"; имаше една килия, в която имаше читало с една мастилница и в нея имаше едно перо, гъше перо; с това перо, както ни разказваше учителят, отец Паисий е писал „История Славянобългарска". И тази килийка има стълбички към църквата, към двора на църквата, оттам е влизал в килията и е писал; килията имаше само едно прозорче. И затова училището се казваше килийно училище „Отец Паисий", оттам произлиза, учителят така ни е разказвал".
Като всеки даровит разказвач, Л. Тошева всеки път разказва различно: променя детайли, добавя едно, пропуска друго. Живият разказ всеки път се създава наново около едно устойчиво ядро, вариантите само нюансират инвариантното. Несъмнено двата варианта на разказа се допълват взаимно: учителят, на чиито думи акцентира във втория вариант, е израсъл в същата среда, както и родителите на информаторката, т.е. той е равноправен носител на преданието.
Л. Тошева пояснява, че „само в Радибош се разказваше за Паисий, не и в Косача, където учих след четвърто отделение", т.е. разказът наистина е уникален тъкмо за това село, дало началото на новобългарското образование и просвета в Радомирско. „Под училището има едно мазе, в което се е крил Левски, има и плоча" – добавя леля Лозинка. Несъмнено не само за нея разказът за присъствието на Васил Левски в Радибош по необходимост продължава разказа за Паисий Хилендарски.
Накрая Л. Тошева, помолена да изрази отношението си към фигурата на родоначалника на Българското възраждане, заключи: „Паисий Хилендарски е голям човек, който е дал светлина на българския народ".
Как да разбираме този разказ? Какво отразява той, на какви потребности отговаря?
Очевиден е анахронизмът в разказа от Радибош: килийното училище е основано не по-рано от 1826 г., т.е. повече от половин век след написването на „История Славянобългарска"; при това отсъстват каквито и да било данни за пребиваване или дори преминаване на таксидиота на Хилендарския монастир по тия места.
Тук обаче важна е не историческата истина, а историческата *памет*, която сякаш по необходимост поражда и удържа подобни исторически привидности. Забележително тук е сдвояването „Паисий – Левски": тяхното присъствие се привижда навсякъде из България, те някак насищат нейното пространство, придавайки му персонализирано духовно-политическо единство. Това не е уникално за България: така например по аналогичен начин фигурите на Данте и Гарибалди насищат пространството на Италия.
Трябва да признаем, че разказът на Лозинка Тошева е типичен и бих казал, твърде поучителен. Първо, чрез него отчетливо се изявява механизмът, по който възникват такива разкази, които бих нарекъл *самовъзникващи разкази*, появяващи се по необходимост в точката на среща между локално и национално, между местните предания и националните „големи разкази". Утвърждаваните и популяризираните от институциите на националната идентичност фигури с общонационално значение се конкретизират чрез включването им в локалната история, удържана в колективната памет: това става толкова по-лесно, колкото повече сходства – истински или мними – се установяват. Това е необходимо, но съвсем не достатъчно условие. Второ, потребна е и съответната, адекватна *образност*: тук тя се осигурява от асоциацията по сходство между наличното килийно училище и въобразената килия на отец Паисий.
Третият задължителен елемент, който изгражда всеки пълнокръвен разказ са веществените знаци, осигуряващи предметността на разказа: в този случай това са читалото, мастилницата, перото и пр. Коректно е да допуснем, че това е резултат най-вероятно от натурализацията на вече утвърдени литературни образи: например на шестата ода от „Епопея на забравените" на Иван Вазов – „над жумяща лампа пишеше наведен" и пр.
Да забележим нещо важно: *Името произвежда реалност*, дори определено събитие, което се „запоява" за конкретния топос, т.е. името на училището всъщност е породило привидността. Разказът обаче преобръща това отношение, т.е. той утвърждава гледната точка на „здравия разум", според която името на училището е следствие от някогашното (и реално напълно невъзможно) присъствие на отец Паисий в Радибош.
Забележителна е паметната плоча, поставена върху килийното училище в Радибош; нейният текст гласи: „*Според народната памет* (к.м. – Е.Д.) през 1870 г. Васил Левски основава тук революционен комитет". Това е типичен пример за паметните плочи (има множество такива в България), увековечаващи *паметта*, но не и реално събитие. За сравнение представете си например паметна плоча в Рим, чийто текст гласи, че „според народната памет на мартенските иди през 44 г. пр.Хр. тук е убит Юлий Цезар"...
И така, задача на науката е да събира и анализира подобни разкази, да тачи и изследва „народната памет", но същевременно и строго да я разграничава от историческата истина. Тук, струва ми се, е налице своеобразна трансформация на старата дихотомия „истини на вярата" и „истини на факта" (науката).
Несъмнено „всяка локално дефинирана група има собствена памет и своя собствена представа за времето" (*Халбвакс, М.* Колективната памет. С., 1996, с. 120). Такава представа за времето е имала и малката селска общност в Радибош, „свила" времето на Българското възраждане и поместила неговите основни герои в тясното пространство на местната забележителност – килийното училище. Колективната памет не е памет за „историческата истина", а за включеността на малките общности в големите наративи. Тя не само сплотява локалната общност, но и ѝ придава ценност и престиж.
И накрая, ще ми се да споделя част от поученията на Лозинка Тошева – пример за непресъхващата народна мъдрост:
„Що ли не ми е минало презглава, оно едно да е било, та да се сети човек, а оно са илядо и едно" – шегува се тя по повод на затрудненията в припомнянето. „Като заговориш, оно ти дойде едно по едно", отбелязва тя за един от механизмите на припомнянето, за връзката между слово и памет. И накрая, една тъжна констатация: „Природата се измени като хората, които станаха лоши, завистливи", затова „природата спре да ни обича"...

Послепис: След като докладът, послужил за основа на настоящата статия, беше изнесен, запознах Л. Тошева с неговия пълен запис. Информаторката, напълно удовлетворена от чутото, потвърди отново своя разказ, като го допълни с нови подробности, които междувременно бяха изплували в паметта ѝ (например това, че в „килията на Паисий" е нямало легло, а той е идвал само за да пише своята „История"...). Митът не може да бъде научно опроверган, той може само да бъде *осветлен* и изяснен.

Лозинка Тошева на Спасовден в параклиса „Преображение Господне" (с. Борнарево, 25 май 2023 г.). Снимка: Емил Димитров

Килийното училище в с. Радибош, Радомирско (около 1826 г.).

Един източноевропеец в Бретан в началото на 2014-а

(история с Достоевски и други герои)*

Калин Михайлов

Населението на Брест, града, където се озовах съвсем неслучайно през януари 2014 г., наброява около 140 хиляди души. Този западен град, който не трябва да се бърка със своя източен съименник, е подчинен на сложноватата френска административна организация и се явява център на „околия“ със същото име и на подпрефектура. Разположен е в департамента Финистер и както става ясно от заглавието на текста, в областта Бретан, обвързана в българското литературно съзнание най-вече с цикъл стихотворения на Елисавета Багряна. За отбелязване е също, че Брест е второ по значение военно пристанище във Франция след Тулон, което пък няма как да не ни напомни за съдбата на известния „клетник“ Жан Валжан (каторжници не са липсвали и в Брест).

В малкия хотел, където бях настанен в навечерието на първия ден от конференцията, която ме отведе в Бретан, се сблъсках почти веднага с интернетен проблем и ми се наложи да потърся помощ от персонала. На апела ми се отзова енергичен млад човек на възраст около 25 години, висок, с някак „ъгловат“ профил, много любезен обаче. Зае се незабавно с решаването на проблема, но не се мина без размяна на няколко реплики помежду ни, които оставиха у него впечатлението, че всички българи знаят френски. Аз пък останах с впечатление, че той – за добро или зло – не си е имал работа с други българи в този отдалечен от нашите земи северозападен край на европейския континент. Не по-малко любопитна част от диалога ни засягаше повода за престоя ми в Брест, за който младежът се поинтересува: казах му, че става дума за конференция, посветена на известния руски писател Достоевски, но изглежда, че споменаването на това име не събуди спомен или асоциация у младия човек и той си го призна без никакво неудобство. Така двамата трябваше да се съгласим, че въпросният писател явно не ще да е чак толкова известен по тези ширини. Иначе отстраняването на проблема с интернета се оказа съвсем просто: младежът установи, че на лаптопа ми не е активирана функцията за безжичен интернет... От хотелската закуска на следващия ден бих отбелязал типичните не само за Бретан кроасани, както и наличието на известния вече от години и в България конфитюр „Бон маман“, предлаган тук в малки и твърде симпатични бурканчета.

Заглавието на конференцията, заради която бях пропътувал с влак почти хилядата километра, делящи Саарбрюкен от Брест (по това време бях лектор по български език и култура в Университета на Саарланд), гласеше: „Силата на злото в творчеството на Достоевски“ (на снимка 1 може да се види ефектният, струва ми се, афиш на форума), а идеята за нея бе възникнала като част от мащабен изследователски проект, чието име е трудно преводимо на добър български език – заглавието му комбинира „междутекстовост“ в мн. ч. и „библейски области на въображението“ (imaginaires bibliques). В предговора към сборника от форума, който щеше да се появи пет години по-късно в елегантно оформен том, издаден от авторитетното издателство „Ерман“ (Hermann), се отбелязва, че „научна проява“, свързана с името на Достоевски, не се е случвала във Франция „от началото на XXI век“ (Pinot, A., N. Leclerc 2019, 6; вж. снимка 2).

На път към модерната, малко безлична за мен сграда на Университета на Западен Бретан (чийто облик ще спестя на читателя), се вълнувах, естествено, от предстоящата среща между двайсетината непознати колеги слависти от различни страни – Франция, Италия, Русия, Канада и България/Германия (имах честта да представям две страни едновременно). Един източноевропеец, лектор по български език и култура в западната германска провинция Саарланд, вървеше към Университета на Западен Бретан, за да участва в конференция, посветена на един от най-известните на Запад „източни“ писатели, в чието творчество отношенията със Запада винаги са били от ключово значение – амбивалентни (разполагащи се между възхищението и отхвърлянето), напрегнати, нерядко конфронтационни, но при всички случаи ключови за разбирането на това творчество, за неговото осмисляне и актуализиране, т.е. в крайна сметка художествено плодотворни...

За да дам на читателя някаква идея за тематичните акценти на форума, ще си позволя да приведа наименованията на отделните сесии – по пет за всеки от двата дена: 1) Достоевски и християнската традиция; 2) Идиотите, шутовете, болните; 3) Бесовете; 4) Двойникът; 5) Изповедта; 6) Достоевски и неговото наследство у днешните романисти; 7) Библейските епизоди като отправна точка; 8) Достоевски и философите; 9) Достоевски и Бодлер; 10) Критически прочити[1].

В уводната част на моя доклад, посветен на „метафизичното зло в творчеството на Достоевски“ и изнесен през втория ден на форума в рамките на сесията „Критически прочити“, обърнах внимание върху засилването на интереса към писателя и неговото творчество в България през последните десетилетия, както и върху учредяването на БОД (Българско общество „Достоевски“) през 2011 г., ознаменувало споменатата възходяща тенденция; подчертах също, че за засилването на този интерес са съдействали изследователи, „идващи от различни полета на знанието“ (Mikhaïlov 2019: 309). Ето че стигам и до фигурата на Емил Димитров, втория герой в моята история, без когото създаването и съществуването на въпросното общество не би било възможно, или ако би било възможно, то би приело съвсем друг облик. А обликът, който ще остане в моето съзнание и – надявам се, в това на мнозина други – е облик интердисциплинарен, дискусионен, бих го нарекъл дори „творческо-лабораторен“, облик, който благоприятства появата и публичното „обиграване“ на нови изследователски идеи, родили се от досега с вече създаденото и от подтика то да бъде усвоено и продължено.

В доклада си, насочен към аудитория, непознаваща българския литературен и културен контекст, бях принуден да се съсредоточа върху *големите текстове*, имащи, от една страна, по-пряко или по-косвено отношение към темата ми, а от друга, можещи да представят, в някаква степен, състоянието на българското достоевскознание през последните десетилетия. Което означаваше на практика да говоря за *книги* – публикувани, коментирани и получили определен прием сред четящата публика. Затова в основополагащи за изложението ми се превърнаха книгите на Цветан Стоянов (за гения и неговия „наставник“[2]), на Николай Нейчев (не само тази, посветена на поетиката на Достоевски, но и по-късната му книга, за „руското литературно месианство“ през XIX в.), на Калин Янакиев (за „Бога на опита и Бога на философите“) и на математика Петър Попиванов (като един по-ексцентричен, от гледна точка на хуманитаристиката, опит за прочит на Достоевски[3]), а също и книги на други автори, които използвах за въвеждане на френскоезичния читател в проблематиката около българската рецепция на Достоевски (Троев 2012) или като пример, за мен недостатъчно сполучлив, за екзистенциално-богословски прочит на творчеството на руския писател (Пенков 2009). Въпреки големите различия в натюрела, професионалния профил и търсенията на „моите“ основни автори, това, което в крайна сметка правеше възможна срещата помежду им, бе фактът, че техните критически изследвания „по един или друг начин, често непряко, засягаха преживения тоталитарен опит“, а тази констатация, в комбинация с други, ме отведе до следния извод: „Значението, което българските автори отдават на изследването на тоталната или „абсолютна“ идея, от която е измъчван персонажът на Достоевски, на нейните утопични черти и на злотворните ефекти, които тя оказва върху него самия и върху околните, със сигурност има нещо общо с този опит, който е залегнал някъде дълбоко в основата на текстовете им“ (Mikhaïlov 2019: 322).

Трите главни фигури, въплъщаващи метафизиката на злото в художествения свят на Достоевски, чрез които можеше да се фокусира откритото при отделните изследователи, се оказаха Наполеон, дяволът и Великият инквизитор. В това отношение, както и в много други, българските автори бяха следвали своите чуждестранни събратя, но се очертаваха и определени специфики, освен вече посочената. Правеше впечатление например по-голямото и сериозно внимание, обърнато от нашите изследователи на първата и третата фигура за сметка на втората. Бях уловил демонстрираната в трудовете на българските достоевсковеди убеденост, че тъкмо Наполеон и Великият инквизитор продължават с основание да бъдат смятани и до днес за „успешни образцови фигури с голяма значимост, когато става дума за злото и особено за метафизичното зло в литературата“, а като една от причините за успешността им посочих, че подобни фигури, независимо дали са „[...] добре засвидетелствани исторически като Наполеон или по-скоро въображаеми, като Великия инквизитор, се радват винаги на някакъв вид историческо битие – едновременно конкретно идентифицируемо и натоварено с повтарящо се символично значение, – и тъкмо оттук те черпят своята истинска стойност за писателя, читателя и изследователя“ (Mikhaïlov 2019: 322).

1

Малко по-късно, след завръщането ми от Брест и в рамките на последния ми летен преподавателски семестър в Университета на Саарланд, щях да конкретизирам и доразгърна някои от по-общите постановки, до които бях стигнал, работейки по доклада за Брест, като интегрирам направеното дотогава в доста по-широката перспектива на семинар върху рецепцията на Достоевски в България, разглеждайки тази рецепция в контекста на понятието християнски (православен) роман. Още в Брест обаче и на нивото на проблема, който ме интересуваше в самия доклад, беше ясно, че казаното се нуждае от продължение; че продължението – живот и здраве – ще последва; че предстои да бъдат „добавени“ и някои „малки“ текстове, чиято значимост нерядко се оказва обратнопропорционална на обема им. Преди да стигна до тях обаче, трябва да останем още малко в Брест, без да пропуснем да се разходим към Атлантическия океан.

2

През лятото на предходната година бях участвал в голям, може да се каже дори огромен международен научен форум по компаративистика и бях установил със съжаление как човек буквално може да се изгуби на подобно място – сред многото паралелни сесии, между които е принуден да тича, и в разнообразното, суетящо се през цялото време и във всички посоки множество от колеги, с които като правило няма как да общуваш пълноценно. Тъкмо противоположното се случи на сравнително малкия и добре центриран научен форум в Брест, затова и изтъкнах по-рано факта, че не познавах лично никого от колегите, участващи в него. Още по време на първия ден от конференцията обаче имах плодотворни и интересни разговори с двама от участниците: единият представляваше най-старата и уважавана генерация изследователи (не само на Достоевски) във Франция – Жан-Луи Бакес, а другият – намиращата се в разцвета на силите си към момента генерация на средна възраст (имаше и значително по-млади колеги, принадлежащи към „младата“ или „най-младата“ генерация), представена от Ан Пино. Бакес „познавах“ от негова отдавнашна публикация върху рецепцията на Достоевски във Франция, минаваща за една от първите, посветени на този въпрос, а с Ан Пино ме свързваха заниманията ни с Жорж Бернанос, които тя – в много по-голяма степен от мен – бе „сдвоила“ с изследователския си интерес към Достоевски, успявайки, както ми довери, да разбере по-добре първия, „своя“ автор, четейки произведенията на втория, „чуждия“. Бакес пък сподели с мен, че е влязъл по някаква линия в досег с творенията на талантливия български поет Маргарит Жеков и така разговорът ни се обогати с допълнителна тема.

И ако тези разговори вече предвещаваха възможността за едно по-близко общуване, галавечерята, на която организаторите ни поканиха на втория ден на форума, допринесе най-много за едно задушевно и сърдечно колегиално общуване. Нашите домакини бяха избрали малко, уютно ресторантче, напълно подходящо за онези от нас, които биха решили да останат още малко време, за да вкусят повече от Бретан. Там ни очакваха „пиратски“, т.е. морски специалитети, и доста внушителните палачинки по бретонски – последните ми напомниха за едно стихотворение на белгийския франкофонски поет

---

* Текстът е съкратена версия на доклад, представен през 2021 г. на юбилейния симпозиум „Емил Димитров и приятели“.

[1] Между тази подредба и съдържанието на сборника от конференцията има разлики – ето къде може да бъде видяно то: https://www.gbv.de/dms/spk/slavistik/1695832868.pdf. (страницата е посет. на 25.04.2025).

[2] Тази книга имаше преимущество пред останалите да е преведена на френски език.

[3] В списъка на цитираната литература препращам само към третото, преработено и допълнено издание, на книгата му от 2008 г. (Попиванов 2024).

3

4

Снимки Личен архив

Жорж Норж, което бях превеждал много отдавна: в творбата става дума тъкмо за палачинки, изядени съвсем тривиално от лирическия герой в Кемпер, преди да извърши някакво ужасно деяние, отвеждащо към ешафода. Гостоприемността на домакините ни бе наистина впечатляваща, наред с любезността им – далеч от всяка формална и студена престореност, която човек в един момент все ще забележи (спестявам, с известно съжаление, единствената снимка, на която са хванати, не особено сполучливо, двете организаторки на форума – Наталия Льоклерк и Ан Пино, за която вече имах повод да отворя дума; може да се каже, че те са моите две героини сред дамите в тази история – скромни, трудолюбиви, необходими).

Преди да се върна на българска земя и към българското „продължение“ на проблематиката от доклада ми, изнесен в Брест, бих искал да отдам почит на Океана – Атлантическия, който виждах за първи път; за първи път виждах и океан изобщо. Впечатленията от него – вероятно няма как да е другояче – са непосредствено свързани с тези от пристанището на Брест – големината и на едната, и на другата реалия смайва чужденеца, озовал се за първи път пред гледка, сливаща в едно три величавости: предокеанската (пристанището), небесната (хоризонтът, простиращ се от океанското равнище нагоре) и океанската (хоризонтът, откриващ се право напред пред погледа на зрителя). Защото ако пристанището, колкото и надалеч да се простираше, в един момент все пак трябваше да свърши, то за океана (и небето над него) усещането бе съвсем различно, но най-добре да дам думата на самия себе си от онова време, като цитирам записаното в тетрадката си за впечатления с дата 25.01.2014 г.: „Океанът – видях го малко по-истински последния ден, сутринта. По препоръка на жената от рецепцията [на хотела], млада и усмихната, тръгнах по главната улица (по нея отскоро вървеше фантастичен трамвай, подобен на онзи, описан в разказа „Мето“ на Деян Енев, но ние вече си имаме такъв и в София), пресякох един мост и свих вляво, по малка уличка с име Rue de l'Église, ако не се лъжа. Океана можах да видя само от високо, от ботаническата градина, разположена на самата стена, която обгражда залива... Усещаш, че има още; че това, което виждаш, не е всичкото; красиво е, но и малко разочароващо; обаче: невероятни облаци, озарени от опитващо се да премине през тях слънце...“ (тук е много желателно да се видят снимки 3 и 4).

Няма да споделям с читателя разходката си из самия Брест, за да не злоупотребявам с търпението му, само ще отбележа, че тя по никакъв начин не ме разочарова; че затвърди убеждението ми в способността на французите (включително тук, на тази древна, келтска територия, държаща това да не се забравя) да съчетават добре в архитектурно отношение старото и новото, наследеното от вековете и модерното, дори модернистичното. Единственото ми по-сериозно архитектурно недоумение бе предизвикано от сградата на кметството, която ми заприлича твърде много на някои нашенски обществени сгради с идентично предназначение, строени преди 1989 г. и доминиращи – най-често напълно безвкусно, с помпозна административна униформеност – пространството, в центъра на което са разположени.

Продължението, за което искам да разкажа накрая, се случи по повод на Международния симпозиум „Антропологията на Достоевски“, организиран от БОД и провел се в София през октомври 2018 г., за чието успешно провеждане решаваща роля изиграха усилията и международният авторитет на Емил Димитров. Не успях да завърша доклада, заявен предварително, за самата конференция (майка ми, която почина в края на 2020 г., беше вече сериозно болна по това време), предадох го постфактум – за подготвящия се интензивно през първите месеци на 2019 г. сборник, който – слава Богу – вече е факт.

Как се стигна до този доклад, превърнал се в статия от сборник със заглавие „Образът срещу идеята. Сравнителен прочит на „Престъпление и наказание“ в посттоталитарна перспектива“? Част от предисторията на създаването му вече разказах, но трябва да добавя още нещо, за което в публикацията от сборника, поради разбираеми ограничения в обема, нямаше възможност да се разкаже. За разлика от ситуацията в края на 2013 и самото начало на 2014 г., когато се състоя пътуването ми до Бретан, налице вече бяха плодовете от дейността на БОД, която намери ярко и закономерно отражение в периодичното издаваните алманаси, събрали на страниците си не само докладите от месечните сбирки на Обществото, но и документирали нещото, което може да се обобщи с израза „организационен живот на общността“ (най-голям интерес в това отношение представляват бележките от самите заседания, дело отново на Емил Димитров). Към момента, за който става дума, бяха излезли два тома (Достоевски 2014; Достоевски 2016), които даваха добра основа за наблюдения и анализ, за (мета)критически прочит, едновременно представителен (поради пъстротата на включените автори, подходи, теми) и базиран върху *статии* – онези по-малки текстове, за които бе ясно, че след време ще трябва да се заема с тях, ако искам очертаната от мен в Брест картина да се уплътни. Благоприятен подтик за подобно начинание дойде и от възможността да работя по междууниверситетски изследователски проект, посветен на рецепцията на Достоевски в България в сравнителна немско-френска перспектива, благодарение на който се докоснах до явление, аналогично на българското общество „Достоевски“, но възникнало приблизително две десетилетия по-рано – Немското общество „Достоевски“ – Deutsche Dostojewskij Gesellschaft, или съкратено DDG. (Тук е и мястото да изразя благодарността си към поредния герой на моята история, проф. Роланд Марти от Университета на Саарланд, без чиято институционална подкрепа голяма част от разказаното дотук не би могла да се случи.)

Бях се убедил още през далечната 2003 г. в устойчивостта на интереса към Достоевски и творчеството му в немскоезичното културно пространство, но този път ме привлече идеята *да разгледам началните „годишници“ на въпросното общество,* където вниманието към вълнуващата ме и в доклада от Брест *проблематика за (пост)тоталитарното е подчертано и трайно* (в тях „Престъпление и наказание“ заема предно място сред останалите романи от „Петокнижието“ на Достоевски), и да ги прочета *в паралел с алманасите на Българското общество „Достоевски“*. Което и направих, отчитайки, пак ще го повторя, онези достижения на БОД като цяло и на отделни негови представители в частност, чиито текстове успях да интегрирам в перспективата, предполагана от самата тема на доклада ми. Особено ползотворен за начинанието ми се оказа концептът за „онтопоетика“, развиван последователно и целенасочено в поредица от статии на Емил Димитров, които наистина дават възможност Достоевски да бъде четен не само в ширина, но и в дълбочина; не само хоризонтално(социологически), но и вертикално(метафизически); не само „литературно“ или „философски“, но едновременно литературно-и-философски, не само в културно-историческия контекст на своето време, но и в този на всяко едно време, без изключение[4]. Залогът беше какъвто е бил винаги, когато става дума за голям писател: с какво и как творчеството му ни „заговаря“ днес, как ние го четем, но и как то „чете“ нас, с други думи, как се (ре)актуализира в нашето съвремие.

[4] И бегъл поглед към цитираните в статията от сборника заглавия е достатъчен, за да се убеди човек колко продуктивни за прочита ми са били текстовете на Е. Димитров, публикувани в алманасите на БОД (Михайлов 2021, 294).

И тъй като, за разлика от положението с френския текст на доклада ми от Брест, този от втория е достъпен за българските читатели (Михайлов 2021: 284–295), няма да развивам тук основни положения от него. Ще си позволя да завърша с актуално звучащ и днес откъс от самия му край, насочен главно към тези от нас, които са преминали през тоталитарния опит и би трябвало да са развили антитоталитарна чувствителност: „Алманасите [на БОД] *предоставят на изследователя добър инструментариум за четене на Достоевски през тълкувателни призми, които могат да отчитат и несъмнения антиутопичен патос в творчеството на руския писател*. Новите идеологически утопии, които от известно време са на нашия социален хоризонт, ни задължават да продължим да се ползваме плодотворно от силата на Фьодор Достоевски в това, което Нойхойзер нарича да „срещаш критично идеологическия противник“ (Neuhäser 1992: 68). В този случай на карта е поставен дългът ни не само на изследователи на Достоевски, но и на свидетели на безчовечността на тоталитарното общество, които не искат да бъдат свидетели и на завръщането ѝ“.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Достоевски 2014: Достоевски: мисъл и образ. Алманах на Българско общество „Достоевски“. Том 1. София, Изток-Запад.

Достоевски 2016: Достоевски: мисъл и образ. Алманах на Българско общество „Достоевски“. Том 2. София, Изток-Запад.

Михайлов 2021: Михайлов, Калин. Образът срещу идеята. Сравнителен прочит на „Престъпление и наказание“ в постоталитарна перспектива. – Във: Антропологията на Достоевски. Човекът като проблем и обект на изобразяване в света на Достоевски. Материали от международния симпозиум в София, 23–26.10.2018 г. София, БОД, ИЛ при БАН, СУ „Св. Климент Охридски“, 286–295.

Нейчев 2001: Нейчев, Николай. Ф. М. Достоевски. Тайнствената поетика. Пловдив, Макрос.

Нейчев 2009: Нейчев, Николай. Литература и месианизъм. Руското литературно месианство през XIX век. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.

Пенков 2009: Пенков, Димо. Екзистенциални измерения на вярата в творчеството на Ф. М. Достоевски. София, Артграф.

Попиванов 2024: Попиванов, Петър. Достоевски: питанията на един математик. София, „Захарий Стоянов“.

Стоянов 1988: Стоянов, Цветан. Геният и неговият наставник. Една скрита страница от историята на патернализма. – Съчинения в два тома. Т. 1: Културата като общение, София, Народна култура, 417–549.

Троев 2012: Троев, Петко. Достоевски. Духовните митарства на гения и пророка. София, Издателска къща „Персей“.

Янакиев 2002: Янакиев, Калин. Богът на опита и богът на философията. Рефлексии върху богопознанието. София, Анубис.

Neuhäser 1992: Neuhäser Rudolf. Rußland und der Westen. Zu den ideologischen Grundlagen in Dostojewskis Werk // Deutsche Dostojewskij Gesellschaft Jahrbuch 1992. Band 1. Hrsg. von E. Lackner und M. Schumann. Flensburg, S. 66–79.

Pinot, A., N. Leclerc 2019: « La Révolution a été faite par les voluptueux ». La force du mal dans l'oeuvre de Dostoïevski. Sous la diréction de Natalia Leclerc et Anne Pinot. Paris: Hermann (Coll. Des Morales et des Hommes), 403 p.

Mikhaïlov 2019: Mikhaïlov, Kalin. Le mal métaphysique chez Dostoïevski et ses interprétations dans la critique contemporaine bulgare. In: Pinot, A., N. Leclerc 2019, pp. 309–324.

Три дни Истанбул в мен

Азиз Таш

сряда

Заради стълпотворението от градски автобуси, площад „Таксим“ ми прилича на обикновена автогара. Това е и причината да го възприемам не като дестинация, а като пресечна точка между две мои бързания – за работа и на връщане от работа. Напоследък обаче не бързам да се прибера, защото в градинката между площада и близкия х-л „Хилтън“ е изградена сцена, от която всеки път се носят различни, но винаги блазнещи слуха трели. Концертите са безплатни и са част от програмата „Истанбул – културна столица на Европа“. Откъм сцената долитат звуци на електрическа цигулка, която настройва гласните си струни. Прави го толкова мелодично, че броят на заетите в подножието ѝ столове бързо се увеличава. Присядам за няколко минути и вниманието ми бива привлечено от двама зрители пред мен, които, ако не водех този дневник, вероятно нямаше да забележа, защото не представляват странна гледка за човек, живеещ в Истанбул: рамо до рамо седят две момичета, едното от които елегантно забрадено, а другото – със скромно облекло, което един мой познат – бай Йордан, би определил като „съблекло“.

Макар и в гръб момичетата, представляват две от характерните лица на Истанбул, който е „спец“ по помиряване на привидни противоположности. Повечето ни представи за противоположно са погрешни и един от сравнително евтините начини да ги променим за добро е да отидем поне за ден-два в Истанбул.
Става ясно, че концертът няма да започне веднага и си казвам, че би било добре дневникът ми да премине и по истанбулското стъргало – улица „Истиклял“, чийто горен край започва от „Таксим“. Пускам се по „Истиклял“, като внимавам да не бъда засмукан от някое човешко завихряне. От двете ми страни преминават разноцветни витрини, лица и езици, които се надпреварват да привлекат вниманието ми. Имам чувството, че напредвам през напречен разрез не само на Истанбул, но и на целия свят, изсипал се в Истанбул. Освен живата музика, чийто диапазон се лашка между джаза и попфолка, интересна за отбелязване ми се струва една „резбована“ диня, поставена на витрина на заведение за бързо хранене. Около нея дефилират десетки гастрономически изкушения, но никое не може да отклони погледа ми от основния деликатес, наречен „Истиклял“, който Истанбул ми сервира за вечеря. Десертът е рамаданско пълнолуние.

четвъртък

В дневника си не описвам цели дни. Това е така, защото един що-годе пълноценно изживян ден в Истанбул спокойно би могъл да се равнява на седмица, прекарана на някоя от другите ми пресечни точки със земната повърхност, и това от своя страна правопропорционално да рефлектира върху дължината на дневника. Излиза, че когато казвам на някого, че съм в Истанбул от десет години, не съм съвсем прав. Според горната сметка са минали около седемдесет. Питам се колко ли от тях съм изкарал в района около Синята джамия и църквата „Света София“. Между двата храма, които от четири столетия насам си приказват на разбираем само за тях истанбулски диалект, има градинка с фонтан. Преди няколко години изпратих на моя позната в София картичка с надпис: „На Света София от Султан Ахмед с пожелание да се срещнем в градинката по средата“. Така и не успяхме да осъществим пожеланието, но съм почти сигурен, че истинските султан и светица, преоблечени ту като японски туристи, ту като чайки, тайничко се срещат. Поне за мен една от най-красивите гледки в Истанбул винаги са били реещите се като ангелчета над Синята джамия чайки. Веднъж една от тях с премерен мах влетя в мое стихотворение: *С премерен мах / пикиращата между минаретата на Синята джамия чайка / разсича с белотата си вселената на две еднакво черни половинки. / В първата не съм дори наполовина мъж, / защото по-добрата моя(?) половинка е във втората.* От време на време проверявам дали чайката е все още вътре и със съжаление установявам, че не е успяла да завърши пиката си. Поемам от нея щафетата и на свой ред пикирам или по-скоро препускам през някогашния византийски хиподрум и се озовавам пред поредна сцена. Причина за галопа ми са стоновете, които някой местен колега на Теодоси Спасов изтръгва от гърлото на изящна в мъката си флейта. Флейтата всъщност е чистопробен „най“, но

едноименната частица за превъзходна степен в български е изиграла лоша шега както на този прекрасен източен инструмент, така и на преводачите от арабски. Напук на горделивата частица, звуците на ная ме пренасят до друга жертва на омонимията – Коня, и пред очите ми започват да се стрелкат думите на Джалялюддин Руми: *Ела, ела, какъвто и каквото и да си, ела! / Ела, неверник, идолопоклонник или маг, / това не е на отчаянието праг / и сто пъти да си престъпил покаяние, ела!* Как да не дойдеш. Вярвам, че ако човечеството успее да изобрети двигател, задвижван с гориво от думи, с горното четиристишие ще могат да бъдат осветявани градове с големината на Истанбул. Но ако това ще е за сметка на вредни емисии от отровни думи, по-добре да си караме с дизел и бензин. Без да съм сигурен, че са привлечени от ная, на сцената се появяват петима дервиши. Разбира се, би ми се искало и тях да ги беше пренесъл звукът, но ми се струва, че тази работа е свършила комерсиализацията, която не е отминала и последователите на конийския орден.

Елегантните въртеливи движения на петимата дервиши за миг ме карат да се усъмня в горните си разсъждения и компромисно започвам да си мисля, че са движени не от материални подбуди, а от желанието да запознават света с вековните традиции на предшествениците си – влюбени в Твореца монаси, които преди ядене целуват лъжицата, а преди да се облекат, благодарят на одеждите си за това, че ги скриват от студа и лошите погледи. Виж, за музикалния съпровод, без каквито и да е душевни терзания, мога да кажа, че е вдъхновяващ. Точно както и нощната гледка на изпълнения с осветени храмове Истанбул.
Едва ли съм първият, нито ще бъда последният съзерцател на Истанбул, който открива прилика между първата буква „алиф“ от арабската азбука и минаретата от силуета му. Турският поет Джахит Таранджъ (1910-1956) ги сравнява с подострени моливи, които записват греховете му по небосклона: *През месец рамазан, по празник, нощите свещени / сякаш са душата на града – облени в светлина се реят; / мене питай колко му е тежко на едно неосветено минаре; / Едно такова минаре е моята душа без светлина...* Подсъзнателно Таранджъ е усетил етимологичната връзка на думата „минаре“ със „светлина“. Как няма да му е тежко на неосветеното минаре, след като арабското му значение е всъщност „фар“. Фарът на свой ред, в пълен синхрон с логиката на семитското словообразуване, е изведен от „огън“ и „светлина“, които в случая бликат от втората сричка – „на-р“. Едва ли е случаен и фактът, че „нар“ на турски и на български обозначава един и същи червендалест плод. Заради няколко негови зърна отвлечената от Хадес Персефона си остава за вечни времена в подземното царство. Именно той в юдейската и християнската традиция е забраненият плод, а не нахапаното лого на компанията „Apple“. Турция е най-големият износител на нарове в света. Но когато се каже „нар“, вибрацията и честотата на тази вълшебна дума не ме отвежда към Средиземноморието, където се намират наровите насаждения, а се гмурва като японски ловец на перли в гънките на мозъка ми и изважда оттам винаги един и същи образ – на едно дръвче в двора на мевлевихането в Галата. Плодовете му светят с отразената от храма и дервишите светлина, точно както и минаретата целогодишно осветяват пътя на тръгналите към тях вярващи, невярващи и чайки – ту с отправените urbi et orbi призиви за молитва, ту с изящна като на „алифи“, участвали в изписването на думата „Аллах“ осанка. А че Истанбул е бурно море с опасни брегове, в чиито скали се разбиват милиони души, спор няма. Фаровете на минаретата остават за тях неосветени, защото те са забили поглед в земята. Прочее забивайте погледи не в земното, а в небето – като истанбулски минарета, чиито върхове владеят до съвършенство изкуството на небесната акупунктура. От нея са се родили градове като Гранада и филми като „Цветът на нара“...

петък

Истанбул по време на Рамадан е нещо повече от Истанбул. Как да не повярваш на висящия между две от минаретата на Синята джамия надпис, изписан с лампички, наподобяващи светулки „Добре дошъл – на султана на останалите единадесет месеца“. За да се уверите в това, не е нужно да сте мюсюлманин или да постите, а да имате късмета да попаднете в точното време на точното място, т.е. тук и сега. Достатъчно е да го пожелаете и „ако слушате“, някой ден Той ще се погрижи да се озовете „в единствения град, заслужаващ да бъде световна столица“. Последното са думи на Мопасан, който явно е „слушал“, защото в средата на XIX в. е имал късмета да види единствения в света град на два континента и две морета. Тукашното море, което се състои главно от „Златния рог“ и „Гърлото“ (както наричат тук Босфора) – за което Черно и Мраморно море са се вкопчили, като че ли им дължи взети назаем и невърнати вълни, е вдъхновявало не един майстор на четката или перото. Включително български. Но колко от нас са чували или виждали „истанбулските“ картини на Владимир Димитров – Майстора; и колко са чели стиховете, които Атанас Далчев е посветил на истанбулското море: *В тоя град, прорязан от водата, / морето те дебне отвсякъде. / То те чака синьо в дъното на всяка улица*. Днес на връщане от работа, решавам да не стигам до „Таксим“, а да сляза точно на една такава улица – „Барбарос“. Формалният повод е, че от дълго време отлагам да предам на позната, която работи в библиотеката на двореца „Йълдъз“, превод от български на турски на разказ на Кольо Георгиев: „Колко хубаво е, че съм се родил“. Предстои му да излезе в местно литсписание. Докато бях докторант, идвах до двореца „Йълдъз“ доста често; не само заради чудесната библиотека, но и защото научният ми ръководител проф. Ихсаноглу беше директор на щастливо подслонения в този последен султански дворец Център за изследване на ислямската история, изкуство и култура.
Днес погледът ми неволно пада върху една от купчината книги, които Нурджан Ханъм описва за каталога на действащата под „шапката“ на Центъра библиотека. Оказва се поредна книга, посветена на Ататюрк. Разгръщам я и като по-поръчка виждам негова снимка от София, зачитам се и се изненадвам, че никога досега не съм чел следното му изказване: „След Балканската война в качеството си на военен аташе отидох в София. С българите бях в толкова близки отношения, че бих могъл да ги определя като семейни(!)… Осъзнах, че това ми чувство е обусловено от общия произход на турци и българи. Турците и българите са дошли от Средна Азия, от която произхождат, и са запазили същата кръв. Още тогава споделих този факт с българите. Колкото по-дълго живеех в България, толкова повече обиквах българите. На обичта ми отговориха с обич десетки хора, споделящи същите чувства… Последното нещо, което искам да ви кажа е: идете в България. Ще ги обикнете…“

***

На тръгване от Истанбул прошепвам в едно от ушите на акведукта, който като гръбнак преминава през най-старата историческа част на Града, точния ден и час, в който ще премина отново под него. Някога той е бил мост, по който водата е преминавала над сушата. Сега по него тече история, под него – настоящето.

Снимки Личен архив

Истанбул

Снимки Личен архив

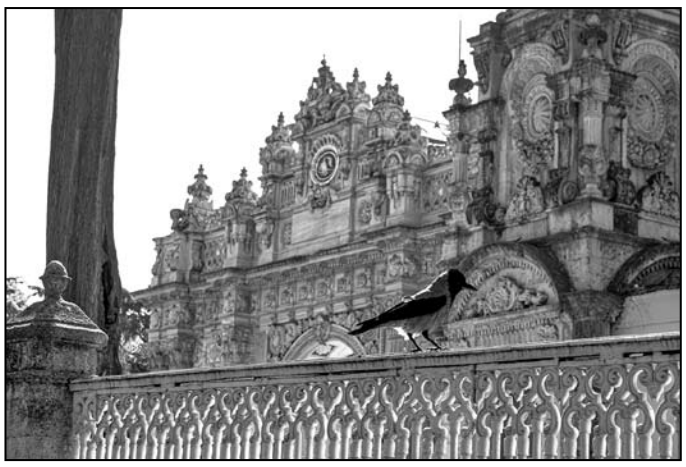

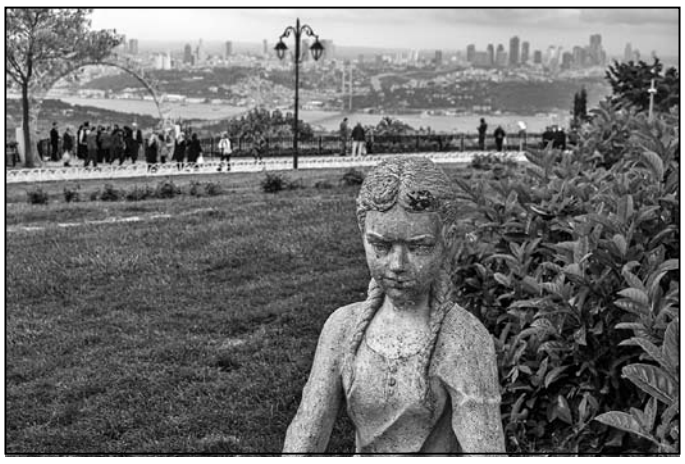

Здравей, Ками,

Зная колко много обичаш да пътуваш и преди време си говорихме за предстоящото ти пътуване до Истанбул, затова реших да ти разкажа моя поглед към този космополитен град. Вярно е, че това определение звучи като клише, но вече си се убедила колко е истинно относно Истанбул, защото в Истанбул времето няма значение. Това е първото нещо, което каза „местният“ екскурзовод, а когато по-късно го заговорих с комплимента, че българският му не звучи като научен извън България и го попитах наистина ли е от Истанбул, ми отговаря, „от Шумен съм“. И разбрах, че в Истанбул и пространството не е от особено значение. Ако кажеш „идвам от близо“ в тази категория влизат 100-200 км и тук никой не пита повече откъде точно си. Истанбул е твърде голям, за да се интересува от такива подробности като пространството в радиус няколкостотин километра, твърде многопластов е с времена, за да се вълнува от времето, мерено от часовниците. А закъснение от 10 минути или половин час не звучи като трагедия. Това ми каза екскурзоводът.

Орхан Памук пише в мемоарната си книга „Истанбул“, че градът „няма център и няма предел“, чувство, изпитано от него, докато разглеждал картините на Антоан-Игнас Мелинг и докато като дете се разхождал край Босфора. И все пак екскурзоводът не беше закъснял за срещата ни. Може би защото беше много ранна сутрин и хладината не беше измъкнала още хората навън. Така се плъзнахме към Златния рог по все още празните улици. И водачът ни като тукашен Вергилий или Беатриче с бели, зелени и червени лентички, вързани на екскурзоводската му щека, ни поведе през кръговете на Истанбул.

Автобусът ни за пръв път мина под акведукта. Човек го обзема страх и трепет от това първо спускане към Златния рог. После се изкачихме покрай множеството сгради, които пред погледа ми са като огромна стена и не мога да различа отделните ѝ тухли. Автобусът премина като огромен аквариум и ние като риби надничаме през стъклата му. Спряхме чак на най-високата точка – хълма Чамлъджа. Нейде под нас е оранжевата къща на президента Ердоган, чийто лик щеше да ни съпътства през цялото време, заедно с множеството флагчета, напомнящи за предстоящите избори. Но там, най-горе, където трябва да видим Истанбул като на длан, той се криеше в облаци и тънко було мъгла. Не искаше да се покаже все още. Може би защото трябва човек сам да го открие и после да пожелае да го сподели. Затова се радвам, че мога да ти пиша това писмо. Двете лири, които пускам в един от телескопите по алеята, също не ми показаха онзи Истанбул, който търсех.

Реших да повярвам, че всеки има свой Истанбул, че всеки го среща с различно лице. Първият поглед може да е на ужасяването от пространствата или от хората, които виждаш да се спускат към метрото или към спирките на трамваите. Вечер тези хора ставаха много повече. Всеки отиваше или се връщаше отнякъде. Хора с разностилно облекло, с различен цвят на кожата, с различно отношение към светофарите. Местният екскурзовод се шегува, че емигрантите от Сирия не зачитат светофарите. Това щях да забележа, че е характерно и за тийнейджърите. Дори и аз щях да ги последвам, като ми дойде смелост за това. Но в началото едва отлепях крачка да се отдалеча от хотела. Не смеех да преценя коя посока е по-гостоприемна и по нея да поема, за да опитомя малко пространството на Истанбул и забравяйки, че Истанбул е този, който избира какво да покаже, че може да се скрие мигом в мъгла като някое от древните божества в Археологическия му музей. Първият кръг на Истанбул е забравата. Да забравиш всички други градове преди него.

И веднага след това идва другият – на пробуждането за Истанбул. И да не забравяш, че всичко, което в небето и на земята на двата континента и във водите на двете му морета, му принадлежи. Принадлежиш му и ти, мравка от огромния му мравуняк. Намери си своята история и своя Истанбул и когато го напуснеш, си го носи в теб! Това може би казва Истанбул на всички възможни живи и мъртви езици, говорени в него. Как да му отговори човек, освен да го позове с всичките му имена.

Историческата част и мравунякът от туристи – не само това е Истанбул. Долмабахче е много повече от хубав и европейски дворец, Високата порта приковава погледа ми и разбирам, че не е само историческа метафора от Българското възраждане. Поспри, си казвам, и гледай! Докато си представям Богориди, Тъпчилещов, Славейков-баща или някого другиго, запътил се към нея, птицата, която е кацнала наблизо и също е в полезрението ми, отлита. И пред очите ми идва ред да се появят кораби като хотели с туристи от всички краища на света. Те ще вървят и няма да спрат за минута, защото зад тях идват нови и нови вълни от човешкото море. Всъщност ще спрат, но чак на опашките на „Света София“, Топкапъ, Долмабахче или кой знае къде още, но това спиране няма да е истинско, защото нямат време да помислят за живота, който тече по настилката, край тях, в домовете наоколо. Ето това ме интересува.

Дали Истанбул не е най Истанбул, когато решавам да се провра пешком под акведукта до хотела ни и да вляза в заведение с хартиени покривки, по които разчитам на бежовата хартия черните букви на “teşekkür ederim”? Докато чакам поръчаното месо, което бавно се пече от меланхолен на вид мъж, чета “teşekkür ederim”. Една руса, вече немлада жена, оставя на масата зелена салата. Загреввам, вкусът ми се услажда, и чета отново хартиената покривка “teşekkür ederim”. Не зная друга дума и затова казвам сконфузено на излизане на мъжа “teşekkür”, а искам да го попитам защо заведението му е празно в този многомилионен град. Той е едно от лицата на Истанбул, което остава непроницаемо поради моето неразбиране.

Продължих към Златния рог. Там рибарите хвърляха дългите си въдици във водите на залязващото слънце. Почти сигурно е, помислих си, мисля си го и сега, че всеки хваща там своята златна рибка. Край тях и под тях минават всички възможни превозни средства, но и рибарите, и рибата са невъзмутими като вечност. Всеки със своята мисия. Градът запали светлините си стана вечерен, за да се превърне и в нощен Истанбул, а аз да си помисля, че този град никога не спи, а само затваря няколко от милионите си очи, но други още повече бдят. В този момент съм забравила, че Босфорът не е толкова романтично място. Че тук ветровете могат да направят много пакости – като да сблъскат кораби, да ги потопят и да ги запратят на дъното при съкровищата на Константинопол, за да ги превърнат в част от легендите за града. Казват, че Златният рог е „златен“ заради златото, хвърлено от жителите му при превземането на града. На мен лично ми харесва другото мнение, че слънцето се отразява във водите така, че те изглеждат златни. Със сигурност на места с такива златни води са цеховете за легенди и митовете.

Истанбул, или както някога са го наричали възрожденците, Цариград, е могъл да вдъхнови дори със затворите си, но на никого не пожелавам такова вдъхновение. Писателят Светослав Миларов обаче, затворен тук през 1870 г. след един приятен и весел разговор с Петко Рачев Славейков, черпи с две ръце от „цариградските тъмници“, но и от цариградската романтика. Перипетиите си тук той описва в една от най-вълнуващите мемоарни книги. В предговора си Миларов нарича града извор на сензационни романи, на който конкурент може да бъде само Венеция.

Магазините в Истанбул спускат кепенци само в неделя и по празник. Няма вечерни плодове и фрешове за утоляване на жаждата, а са ни казали, че водата в Истанбул не става за пиене – поне не и от чужденци като нас. Така че фрешовете, които се предлагат на улицата, и изстискват от метална ръчна сокоизстисквачка, която блести в жълто като кубетата на църквата „Свети Стефан“, са най-непосредственото спасение от жаждата.

Преди да дойде ред на „Свети Стефан“ обаче, хванах автобус до „Таксим“. Вътре сред всички други пътници погледът ми беше привлечен от един. Възрастен мъж държеше розово-бели цветя. Косата му също беше бяла, а букетът – брошката на автобуса. Фантазирах жената, на която ги носи. Може би е внучката му, която става на десет години. Десетгодишните обичат розово. А може би е съпругата му, която има рожден ден или може би имат някаква годишнина. Не успях да измисля друго, но запомних цветята. Мъжът слезе две спирки преди „Таксим“. Аз си записах на едно листче номера на автобуса, като число, което води към щастието. Номерът беше 93 или 73, по-късно забравих числото, защото все пак щастието е недостижимо. Както казва едно стихотворение на поет, който може би не е бил в Истанбул, копнежът за щастие е достатъчен. Може би ако беше иначе, щеше да напише, че човекът не понася щастието, копнежът по Истанбул му е достатъчен.

Колкото по-рано се събудиш сутрин, толкова по-малко хора има по улиците. Толкова по-лесно можеш да уловиш някого или нещо, за да го наблюдаваш. На кея до Долмабахче младежи окичват сергиите с плодове от всички сезони. Котка наблюдава с умисъл гларус, докато аз наблюдавам тях. В онзи момент вече бях сигурна, че котките са царициите на Истанбул, ако бяха растения, щяха да са негов символ, така както лалетата са на Османската империя, а люлякът – на Константинопол – поне така ми каза екскурзоводът.

Книжарниците, както и у нас са най-разнообразни – и малки и сгушени извън главните улици, и големи – в моловете. Влязох в една от втория тип. Да не разбираш езика, е като да си глух и сляп, е забелязал още Алеко Константинов при пътуването си до Америка. Но упорствам с книгите. И без това са ме завели в Watergarden Mall на „представление“ на пеещи фонтани и огън. То се повтаря през половин час по 5-10 минути. Тази атракция бързо ми омръзна, така че наличието на книжарница се оказа спасение. Все пак се чувствам по-уютно сред хартията, а не сред стъклото, водата и огъня. Не зная езика, но успявам да разчета няколко имена по стелажите. Така забелязвам, че по-старите книги на Орхан Памук са на доста висок рафт, за да ги видя, трябва да вдигна поглед. На по-удобен за гледане виждам книги от Елиф Шафак. Вероятно подредбата е по азбучен ред. Посягам към напълно неизвестни за мен автори и разглеждам книгите им. А какви са заглавията, които виждам: “Fil Saati” от Tuğba Sariünal, “Cem Sultan” от Tuna Serim, “Iskeletler” от Ela Sever, “Kuzey”, “Iatanbul, Istanbul”, “Massumlar” на Bürhan Sönmez, “Deliduman”, “Şekiç ve gül” на Emrah Serbes и още много от стелажа “Türk Edebiyatı”. Прави ми впечатление, че на рафта с турска литература намирам предимно проза. С много труд откривам поезия и няколко томчета с книги от Назъм Хикмет, но не са поезия, а кореспонденция. Почти като в нашия „Хеликон“, но да не правя сравнения, защото наскоро научих, че привилегията да издават поезия в друга съседна на България държава – Р Сърбия – се пада на библиотеките. Живеем в свят, в който поезията, бивайки нещо, което отказва да се превърне в стока – остава вън от полезрението на света, тоест на масовия свят. А тази турска книжарница е Penguen. Но да се върна към книгите, където се застоявам най-дълго. Все пак работата в издателство ме е възпитала да забелязвам и друго. Всички книги са отпечатани на качествена хартия, кориците са от картон с висок грамаж, който стои стабилно в ръцете, а на вътрешната страна почти винаги са цветни – в жълто, червено или друг цвят, това прави книгата доста стройна. Също и илюстрации – някои не са лишени от графики и между текстовете стоят доста добре. Цената на стихосбирките, които все пак видях, не е повече от 8 лв. (около 8000 турски лири), прозата беше най-много двойно. От това, разбира се, не бива да се правят някакви генерални изводи. Винаги и навсякъде всичко зависи и от обема, и от тиража на книгата.

А Турция е много по-голям пазар от българския. Само Истанбул е колкото три България. Виждам специален

на стр. 14

Снимка Личен архив

Истанбул

от стр. 13

стелаж с издания за Ататюрк, доста масивни издания и цените им варират между 4000 и 14 000 турски лири. Друг кръг оформя християнският Истанбул. Сградата на Вселенската патриаршия и църквата „Св. Георги“ бяха последната ни спирка преди на напуснем Истанбул. Подредихме се в очакване за ред да се докоснем до колоната, на която е бил привързан Христос. Търпеливо чакахме руснаци, българи, гърци, турци, всякакви – всеки поставяше длан върху метала, който просветваше в дървената колона, изтъркана от хилядите пръсти, които го бяха допирали. Всеки докосваше метала, но докосваше и онзи непознат, който е докоснал преди него. Хората се докосваха в непознатостта си и в нея споделяха една и съща надежда, изречена на различни езици. По-късно научих, че в този храм са и мощите на св. Йоан Златоуст и св. Григорий Богослов. На излизане, макар че ни пришпорваха да бързаме, храмът като че ли пожела да ни задържи – заваля силен дъжд. В същото време с нас беше влязла и някаква високопоставена личност, на която отвориха огражденията в църквата, но дъждът не успя да задържи дълго този бързащ човек.
Автобусът напуска Истанбул. Първо минаваме през крепостната стена, останала като спомен от някогашното му завладяване. Не след дълго зърваме синята сграда на автогарата, която сама по себе си изглежда като дворец, достоен за посещение. Отдалечаваме се още, преминаваме край предградията с модерни и приличащи си като близнаци кооперации, появяват се табели за Едирне. Последен ни изпраща големият червен флаг, който в каданс се вее от вятъра. Флагът беше навсякъде през изминалите дни и се вписваше в градската среда напълно естествено като знак на държавата.
Вероятно много от това, което ти разказах, Ками, си го видяла и ти. Сигурно ще се съгласиш, че е и много повече това, което не успях. Много неща не познавам и нямам думи, с които да говоря за тях, други краткото време не ми позволи да видя. Затова предпочетох да разказвам за наглед незначителното, наглед делничното и неедромащабното. Надявам се ти, както и читателят, да не останеш разочарована. Извинявай, че много от видяното запазих, но исках да ти разкажа за хората, които като ги запиша, да бъдат запомнени и да ги споделя с теб като читател.
Затова не казах нищо кой знае какво за „Света София“ и „Свети Стефан“. Места с много памет и минало, места, които трябва да се опознават бавно и дълготърпеливо, да чуваш гласовете, пропити в стените, в паметта, отбелязана по сградата и там да четеш истина, която невинаги можеш да облечеш в думи. Защото истината понякога е чувство. Когато по-късно свалих снимките от пътуването, на повечето се появиха, разтворени като ножица крила сред небето. Истанбул може да бъде запомнен и така – град с крила в облаците, които кадрят снимката. И си мисля и друго. Не можеш да влезеш два пъти в Истанбул. Със сигурност, ако има следващ път, той ще е друг, и всичко видяно сега, тогава ще бъде различно. Но пак ще се оглеждам за хората. И за децата, които, както във всеки град, крачат където им харесва, и след всяко един родител като орлица направлява движението му през света.
До нови срещи и нови градове!

ЯНИЦА РАДЕВА

Estranha Forma de Vida

Лилия Трифонова

Ginga 1,50 пише на табелата. Табелата е върху маса. Масата е празна, с изключение на три чашки за шотчета; и табелата, разбира се. На стълбите, на които стои масата, няма нищо друго освен масата; и мен, разбира се. Масата е пред една врата, а около вратата има стена. Висока, бяла, измазана, чиста. Провиквам се: “Excuse me, anybody here?”. Изот вратата излиза дребничка жена, около седемдесет и пет годишна, а може би и осемдесет. Държи тумбеста бутилка в ръката си, ръката стиска здраво. Тупур-тупур, понеже е с отекли крака, идва със ситни стъпчици до масата. Нищо не казва на глас. Хваща една от чашчиците, сипва от червеникавата жинжа, взима ми парите, усмихва се широко, кимва. И влиза обратно през вратата. *Жинжа*, мисля си, е много кръшна дума.
Продължавам нагоре по стъпалата, на малки стъпки преглъщам глътките от чашата и се отправям към панорамната гледка към Алфама. Стигам отгоре, моля двама чужденци да ме снимат за спомен. (Сега, седем години по-късно, се сещам, че на тази тераса си казах *Открих си го сама.*)
Една минута по-нагоре от терасата, я видях за пръв път в града. Мозайката ѝ ми се стори огромна. Тя е наклонена някак, като полунаклонена кула. Мъничките каменни парченца са вградени нависоко, на едно от най-високите места в града. На мозайката е изобразена тя, с вечно черната коса до раменете, с погледа встрани. Разпознаваш я веднага. *Coração independente*. Мисля си колко ли би било забавно да се засилиш със скейтборд и да обиколиш образа ѝ с едно бързо плъзгане без да докосваш лицето ѝ. Преминаваща мисъл.
Това, което мозайката не изобразява, е най-разпознаваемото за нея – гласът. *Coração que não comando*. Гласът ѝ има значение. *Vives perdido entre a gente*. Но тя сега не пее на хората на живо, не може вече. Не може от двадесет години. *Teimosamente sangrando.* Кой кърви? *Coração independente*. Продължавам да се разхождам, вече с празната чашка в ръка. (Чашката я държах на дъното на торбата си няколко дни, докато просто не ми писна от пластмасовия съд, събиращ прашинки.) Продължих да се разхождам с усещането, че в този град ще напиша стихотворение. (Стихотворение написах, изгубих го. Дано го намеря някой ден скрито някъде.)
Ден по-късно, в музея на фадото, стиховете вървят вертикално по едно електрическо табло, червени букви на черен фон. Чета отстрани, че тя е написала текста на песента. За мен то е стихотворение. Не само за мен, разбира се, сигурно за поне още няколко милиона души. Към този момент почти нищо не знам за нея, освен тези редове, чието значение на португалски не разбирам. Знам само значението на заглавието на песента. Не търся да превеждам всеки стих. В музея на фадото само нейният глас имаше значение, макар че чувах откъси от песни на десетки други певци.
Провлачените ѝ гласни в края на някои от стиховете на песента треперят. Като че в тях има тревожност, страх и очакване едновременно. Това са първите два стиха. След това се появява непреводимата дума, която всеки, чувал за фадо, знае. Няма да я назова. Сред португалците всеки има асоциации за нея. На някои може би им е втръснало, защото са откърмени с нея. Може би някои португалци са ги водили по фадо барове като бебета и впоследствие се е предизвиквало дразнение от думата у малките деца. Може дори се е пораждал ужас. Да си го представим: тъмно барче с една-единствена червена светлинка в него, а в барчето жени с дълги черни рокли, червени шалове и тъмни червила пеят проточено, жално. А едно детенце на четири годинки гледа жените, които пеят въпросната дума. Ами да, може да е плашеща картинка за това дете. Малките човеци не би трябвало да имат време да мислят за тази дума. Тази дума ти идва да я кажеш малко по-късно. А може би цялата тази мъничка асоциация с изнервените (или ужасени) португалски дечица не съществува. Разбира се, не съществува, защото си я измислих.
Предпочитам да мисля, че всички деца на Лисабон слушат фадо с удоволствие. Защото съм именно в този град, и именно в Алфама, квартала, който почти единствен донякъде устоява на земетресението през XVIII век. И понеже за пръв път съм в града, съм убедена, че Алфама е ядката на този град. Ядката отдолу – прегърната от музея на фадото на брега на морето; отгоре – от мозайката; отстрани – от Националния пантеон, в който е погребана жената, споила с гласа си идентичността на града такъв, какъвто го познах тогава. Тя е и в музея, и на тротоара, и на снимки по малки барчета в столицата на Португалия. Гласът ѝ лежи в тихия квартал с бабите, продаващи вишновки на двадесет и три годишните момичета: O coração independente, Amália.

Снимки Личен архив

Странни небеса

Реките сменяха цветовете си най-безразборно, сини, жълти, червени, черни и всички нюанси между тях, плискаха се в небесата неистово радостни, от това ставаше страшно дори за най-безстрашните, затворени в стаите си, гледащи през прозорците, мислещи за смъртта, неочаквана и неестествена, защото не беше останало нищо естествено от естеството на нещата, косите им бяха боядисани, ноктите подострени, за да се излекува комплексът за кастрация, и изрисувани с рози, розите линееха в градините, кучетата се хранеха с паднали круши, вкусни, сочни и жълти като реките, плискащи небесата. Той се разхождаше в стаята и все му се искаше да излезе, но тя не го пускаше, страшно ѝ вървеше рисуването, докато той беше около нея, и портретът на майка ѝ по памет ставаше все по-смел, майка ѝ беше смела жена, непредвидима като река, сменяща цветовете си, сега си играеше с това в отвъдното. Мазките ставаха съвършени, Ван Гог беше в ума ѝ, силна ръка, виждаш как точно е поставил дълбоко и премерено четката във всеки от многохилядните пъти върху всяко платно, тя винаги се поразяваше от това, че вижда ръката му всеки път, а те бяха много пъти, докато гледаше картините му. Веднъж я изгониха от музея „Орсе“, кордонът от няколко пазачи в края на работния ден се насочи към нея, а тя каза, момент моля, и се промъкна между тях, спря се, като за последно пред небето на „Житна нива с гарвани“ и хоп – снимка, като я гледаха така по детски ненаситна, пазачите се засмяха. И да, там житата се плискаха в небето, но днес това бяха реките и той изчезна, тя усети, няма го вече в стаята и портретът на майка ѝ увисна във въздуха, докато него го нямаше, не можеше да рисува. А реките продължаваха да сменят цветовете си, небето под тях се променяше също, а тя не можеше вече да хване този миг в капана на желанието. Странни небеса днес, и дали е завинаги никой не знаеше, хората стояха в домовете си чакащи, а тя се радваше на празника, от сливането, безметежно като времето, и дали е завинаги никой не знаеше. Няма завинаги, няма. Няма. Всичко се изплъзваше, каквито и съблазни да поставяш, всичко се изплъзва, мисълта бяга по-бързо, отколкото можеш да тичаш ти, никога не я стигаш навреме и днес беше същото, звуците изчезнаха зад прозорците, но нищо, нали оставаха цветовете, а и те се изплъзваха от погледа, колкото и да бързаш, да си нещастен от загубите, да пълниш празнотата с каквото ти падне само за да не пропаднеш в нея, и той влезе в стаята, а всичко беше свършило вече и нямаше цветове, реки и странни небеса. Да, добре, ще вечеряме. А днес бяха странни небесата, нали.

Стаята на Юлия

Събуди я страшна жега рано сутринта, да не повярваш, че може толкова рано слънцето да е силно и да те пронизва през южния прозорец, докато излъчваш алкохола от предната вечер с копнежа за сън и прегръдка, която беше само в нейните сънища, отдавна изчезнала от истинския живот, защото вече истински хора няма, а какви са всъщност тя не разбираше, сложно е и какво да се прави, трябвало да живеем в реалния свят и стига фантазми. Юлия огледа стаята си под наем, голяма, току-що ремонтирана, с опушени от цигарите стени, сигурно ще ѝ удържат депозита като напуска, а това са доста пари, но какво да се прави отново, тя обичаше да пуши и заглушаваше алармата за пожар, както един любовник ѝ беше показал и тя го обичаше заради това, а по стените бяха залепени със скоч снимки и писма от любими хора, които нямаше да види повече, защото те бяха вече други, не тези от снимките и писмата на салфетка, бяха пораснали или остарели, някои си бяха отишли завинаги, и все пак ѝ трябваха още мебели, засега имаше само гардероб, сглобен от един много красив скулптор, който си плащаше сметките с договор за сглобяване на мебели и вместо да излизат от прекрасните му ръце, силни и с дълги, чувствителни пръсти души, вплетени в мрамор и глина, завинтваше дървени сглобки с винтоверт. Тя поръча една ракла с надеждата точно той да дойде да я сглоби отново и сигурно той няма да я прегърне тази сутрин, въпреки копринената, която се разливаше прелъстително по крехкото ѝ тяло, може би никога нямаше да я прегърне, но тя стоеше все още по презрамки, нежни като раменете ѝ, и които ще паднат само от един поглед. Дрехите, разхвърляни по столовете и паднали на пода, сбръчкани като старици от липса на колаген и любов, трябваше да се прибират и подреждат, и отново и отново всеки ден, тя не го правеше, гардеробът зееше празен, тя се чудеше защо изобщо го поръча и даде толкова много пари за тази голяма кутия за несбъднати любови, да, това са дрехи, меки, лен, памук, коприна и всичко прозрачно, като че ли казва, аз съм тук и съм открита за теб, но не ме взимай за парче месо, а те я взимаха за парче месо и какво да се прави, отново такъв бил животът. Тя можеше и да не дойде, ако знаеше какъв ще е този живот, но така се случи – тя дойде внезапно с писъка, о, колко боли да дишаш, дойде като всички хора, боли да дишаш и да си сама в стая под наем с неясно бъдеще, но сега няма да му мисли, има време, има поне още няколко десетки години да мисли, и още стаи под наем, и още много разхвърляни дрехи, снимки, писма, написани на салфетки от мимолетно и мнимо чувство за нежност.

Внезапно скъсана пружина

Излязоха от операта, ръмеше, нямаха чадъри, на двайсет никой не носи чадър, движеха се под балконите, балкони с красиви орнаменти от началото на века, оказаха се полезни тази вечер, вървяха прегърнати, той слаб, висок, грозен чаровник, тя му стигаше до рамото, красива, и виж, на този балкон сигурно е имало обяснения в любов, цветя, недомлъвки, замечтани погледи, меланхолията се носи във въздуха, под черния му рошав перчем я стрелнаха два слънчеви лъча, увеличени от лупите на дъжда. А ти, богиньо, би ли се пожертвала в името на нашата любов, излизаха от „Норма“, как да не ѝ зададеш такъв въпрос. Една кола мина покрай тях през кална локва и ги опръска. Аз, като окаляна богиня, мога само да си помисля. А ти? Тя не искаше да отговори. И той няма да отговори. Обичаха се, но играта кой ще мигне пръв трябваше да се играе. Такова поколение бяха – страх от изоставяне, да си тръгнеш преди да си наранен, това не предполагаше самопожертвователност. Ето я думата, октагонна дума, дума с осем срички жалко, че композиторът не я открие по-рано, онзи прекрасен алт щеше да завърши песента. Спряха, малката фигура се наведе плавно, нежната ѝ ръка поизтръска калта от брокатения панталон, ох, взет е назаем, как ще го върне, копринената ѝ коса се разпиля под дъжда и се сля с него, а той ме нарече „богиньо“, как искам да съм богиня, беше в балетното училище и искаше да е богиня но не негова, а на сцената, работеше в кафене, за да се издържа, имаше много сервитьори, писатели, барманки, актриси, банално наистина, животът е банален, мечтите, мислим си, че не. Той я подкрепяше внимателно със силната си ръка, докато трае процедурата по панталона, и си мислеше за Белини, „Норма“, „Каста дива“, как е написана, какъв гений, колко усърдна работа на гений, за да стигне до ушите ни през времето, той беше музикант, следваше композиция, но работеше в автосервиз, за да ходят на кино, концерти, балет и опера. Разбираше от коли и беше добър помощник, облечен в омазнен гащеризон, лежеше на количката под колата и докато човъркаше нещо, си мислеше за звуците наоколо и как да напише музика от тях. А дали нещо би пожертвал за някого, дори не му бе хрумвала такава мисъл. След „Норма“ и дъжда се прибраха на мизерния таван, бърлога за музика, спалня, електрическо пиано, печка, шкаф, душът беше над кенефната чиния, легнаха си почти веднага, всеки потънал в своя филм, обърнаха се един към друг, погледнаха се, едър план, очи, лица, гледаха се, докато заспят, на другата сутрин той щеше да направи кафе, само едно – за нея, беше свършило кафето, сцената от „Няма кой да пише на полковника“ се случва и днес, после тя се свива от болка, грациозно тяло, всяко мускулче, осветено от светлосенките на зазоряване, той чува музиката на болката, стенанията, не може сега да запише нищо, спешна линейка я закарва в реанимация, бели престилки, системи, тичащи лекари, сестри, съсредоточени лица, тя е припаднала на носилката, не може да влезете тук, гласът е остър, в най-горната скала, отново е под една кола със скъсана пружина на амортисьор, това се оправя, сменя се, а долу на тротоара едно дете си е намерило съкровище, стара ръждясала пружина вероятно от матрак, играе си с нея, утрото е слънчево, не вали, внезапно пружината се скъсва в ръцете му, малки, все още несръчни за съкровища, детски ръчички, и отхвърча в две посоки, детето се разплаква, бърше сълзите си с ръждясали пръстчета, лицето му е ръждясало вече, ръждясват ли лицата ни от сълзите през живота, ще я спасят ли, а той е готов на всяка жертва, всяка.

Палатка на брега на Сена

Имаха малка двойна палатка, раници накичени с висящи сандали, термоси от двете страни и спални чували отгоре. Палатката я носеше Момчето, на крехкото русо Момиче, с неизмити още спящи очи, нека да ѝ е по-леко, пътуването беше дълго и уморително, на стоп взимаха трудно, хората бяха станали много подозрителни, но ето ги в Париж, една от мечтаните дестинации, всъщност последна, от Вилнюс през няколко държави, защото искаха да се насладят на скоро отворените граници, комунизмът беше гадно нещо, слава богу рухна, заради гадостите към хората, особено младите хора страдаха, не бяха свикнали още, както техните родители, примирени, за да оцелеят, е то това живот ли е, спореха много за смислите, но всичко сега е минало и са в Париж, здравите им, все още стабилни обувки Док Мартенс ги носеха по уличките и те ненаситно дишаха не много чистия въздух, защото беше въздухът на свободата, вървяха в добро темпо, отваряха картата от време на време и спираха където им падне, бяха гладни, но нямаха пари за няколко пъти на ден и ядяха само вечер една франзела, боже, какъв вкусен хляб, а това беше

Рисунка: Александър Байтошев

само първият от многото дни, които бяха планирали за Париж. Наближаваше нощта и те трябваше да разпънат палатката някъде, нямаше как да вземат хотел и да поспят няколко часа, а на другия ден отново Париж и после пак Париж. Вървяха по Южния бряг на Сена, корабчета светеха, шумотевица от барове и кафенета, многобройните бъбриви гласове на хората на улицата, предчувствието за импресионисти, за Тюйлери, кестени и инсталации в градините, танцуващи и свирещи хора на мостовете, като в песничките от детската градина, и джаз, и бездомникът, заспал под стряхата на една банка, беше самото щастие. Видяха няколко палатки на брега и решиха да разпънат тяхната до останалите. Те бяха доста по-големи и нещо като луксозни, тъкмо тяхната няма да се забелязва много. Даже на края на реда палатки имаше запален огън, малко чудно им се видя почти в центъра на града, те си избраха място, разпънаха палатката и се приближиха към огъня, беше лято, но вечер огънят прогонваше влагата от Сена и комарите, сигурно затова тези хора, явно отдавна установени тук, знаеха какво правят. Момичето и Момчето поназнайваха френски, но този ужасен френски се разбираше трудно, още повече много висок и развълнуван беше тонът, тези хора изглеждаха особено, като някакви изпаднали, но не като клошари, а и палатките им бяха луксозни. Все пак се разбра, че са били изгонени от полицията от някакъв театър в 3-ти централен район на Париж, бити с палки и влачени по земята, и протестът отпред не помогнал, били натоварени в микробуси и някои били изселени извън Париж, а на тези тук им предоставили такива палатки. Пиеха вино от една бутилка от уста на уста, така вървяха и разказите, но внезапно всички бързо се разотидоха и се шмугнаха в палатките. Не беше толкова късно, причината явно беше друга, двама полицаи се задаваха от стълбичките към тях и спряха до Момчето и Момичето. Поискаха им документите и попитаха какво правят тук, минути по-късно, с доста сериозен тон ги призоваха да съберат палатката си и да изчезват. Защото тук било само за емигранти от Сирия и Афганистан и никой друг нямал право да пребивава на брега на Сена, където, за да живееш, се плаща повече от 1200 евро месечно. За емигранти можело безплатно, а Момчето и Момичето да изчезват. Лека нощ, Париж.

Вангелия

По едно време вуйчо се замогнал и решил да си купи мотор.
– Защо ти е мотор? – питали го селяните. – Нали си имаш кон?
– Кон си имам, ама мотор си нямам – казвал им той.
– За какво ти е, къде ще ходиш? От дома до нивата, от селото до реката и от лозето до града. Не ти трябва.
– Друго нещо е моторът... – кимал замислено вуйчо. – Няма да ми хлопа каруцата и копитата на добичето няма да се хлъзгат по шосето, ами мотор ще ръмжи, пушек ще се вдига! През девет села в десето ще се чува. Голяма работа!
Мечтаел си за мотор и туй то.
Откак му забръмчала тая идея в главата, нямал мира. Ходел като трескав. Даже взел да се облича по-така, защото моторът е машина и на нея не можело с прости дрехи да се качва човек. Купил си и нова ватенка, цветна.
– Виж какво – съветвали го хора от града, дошли на село по гости. – На теб мотор не ти трябва.
Вуйчо ги поглеждал накриво, ама ги слушал.
– Кола ти трябва на теб, кола! Закрита машина. Не да те брулят дъждове и ветрове, ами да се возиш тихо и мирно, като бял човек. Къща на четири колела – това е истинско возило!
– Не мога да чакам за кола – отсичал вуйчо, защото по онова време трябвало с години да търпи човек, докато му дойде редът и се сдобие с автомобил. Производството било малко, доставките редки, а желаещите с предимство – бол.
– Жената къде ще сложиш? За нея помисли ли? Как я виждаш тая работа? – подпитвали го пак гражданите.
– Ще купя кош за мотора и там ще я сложа. А без жената – и без кош! Право напред ще го карам. Като ракета ще летя! – посочвал с длан и се усмихвал тъй, че бръчки порязвали гладкото му лице.
Така говорел вуйчо, понеже бил още млад.
И наистина, много скоро след това имал вече мотор! Колелетата му светели като планети, търколени на земята, а корпусът му блестял като същински звяр, слязъл от някое съзвездие.
Карал го напред-назад, на задно колело го изправял като жребец, после го почиствал от прахта и го завивал с мушама да не ръждясва.
Ала тоя празник не продължил дълго, защото един ден вуйчо открил, че кончето му го няма в обора. Неговото конче, добрата впрегатна кобилка Звѐзда я нямало! Какво се било случило с нея? Къде била отишла? Дали го оставила от обида и побягнала да търси нов стопанин? Дали я откраднал някой, докато той яздел мотора в друго село? Дали умряла от глад и жажда, докато той се грижел за новата си придобивка? Знае ли човек.
Умъчнил се вуйчо, засуетил се и решил да пита най-добрата врачка. Метнал се на мотора, подпалил го с пълна газ и отпрашил надалеч. Прехвърлил една планина, покатерил втора и се спуснал към Рупите. Стигнал при къщата на сляпата старица и се наредил на опашка, че там винаги имало много народ, тълпа от непознати – всеки за поличба дошъл, за надежда молел, беда откупувал. Нямало къде да се стъпи.
– Ей ти, с кончето! – подвикнала изведнъж зад вратичката баба Ванга.
– Кой? Аз! – скочил като войник вуйчо.
Хората го заоглеждали, че им прежда реда, ама нямало какво да сторят, нейна била волята.
– Кончето ти е в долното село, там да го търсиш! Хайде сега да влиза който е на ред.
Вуйчо оставил книжна пара в котлето и хукнал на обратно. Минал една планина, прекосил втора и се озовал пак на север, в Тополовец.
Къде сега да търси това свое конче, кой двор да огледа, кои хора да разпита? Чудел се вуйчо и не знаел какво да прави.
Движел мотора в кръг, обикалял като гламав, ту пред една врата спирал, ту пред друга засядал, като на пусия. Но отникъде нищо. Никой не излизал, нито влизал. Ни човек, ни кон, ни дявол. Обикалял прашните улици, стоял по кьошетата, въртял стартера на мотора, а той бръмчал ли, бръмчал и изпускал мръсна газ, глина и пепел хвърчали изпод колелетата му.
– Айде стига вече де... Коня ми уплаши с тоя мотор! Друго място за тебе няма ли?
Зарадвал се вуйчо на тоя циганин като на божи пратеник:
– Дай да ти видя коня, кон искам да взема!
Човекът плюл настрана, обърсал си мустаците с опакото на ръката и запалил цигара.
– Кон търсиш, така ли?

Рисунка: Александър Байтошев

– Кон, ама с бяла звезда на челото. Такъв имаш ли?
Оня се почесал по главата, рояк мушици литнали изпод косата му, като нимба на светец закръжали над него.
– Точно такъв кон имам. Като за тебе! – рекъл циганинът и изсмукал цигарата до дъно.
Вуйчо зачакал и почнал да върти ключа на мотора като жонгльор – ту завивал верижката като пръстен, ту я развивал и после наново. Все едно включвал невидима машина, а тя се зареждала от само себе си с енергия, добивала мощ и ставала все по-силна и по-голяма – не с една или сто конски сили, не мотор или автомобил, не кораб – нито океански, нито космически. Тая страшна машина биела в гърдите на вуйчо, че щял да си получи Звѐзда.
– Аз тоя кон не го давам лесно – появил се циганинът. – За него съм се трепал знайш колко много? – и потупал животното по гърба. Прах полетял встрани като от стар килим. – Цяла година съм обикалял, докато му намеря колая...
Джелепинът го огледал от горе до долу, цената му пресмятал. Почнал да го гали по гърба, после го зачесал по врата, накрая пръстите му заорали в гривата и разбудили гнездо мухи. Юрнали се гадините в небесата, полетели в сатурнов кръг край добичето и тъй зажужали, сякаш оркестър звъннал, все едно берковската духова музика забучала или цигански състав задрънчал като на сватба.
– Колко искаш? – викнал вуйчо, загледан в бялото петно върху челото на своята кобила.
– Колко, колко да искам... – закашлял се циганинът. – А бе пари се намират, мотор като твоя не се намира.
– Имаш го! – казал набързо вуйчо и целунал Звѐзда по муцуната.
Добичето запръхтяло, взело да рие с копито в калта и да шиба с опашка наоколо, за да разгони мухите и всичките други бръмбъзлъци по земята.
После вуйчо извадил от джоба на ватенката си едно лукче, развил му хартийката и го поднесъл в разтворена ръка на Звѐзда. Кобилата го погледнала с очи като черни планети, поклатила си главата и целунала дланта на вуйчо. Човешкото лакомство захруптяло в устата ѝ, разпукали се радост и щастие, целият свят замирисал на лютива пролет.
И тръгнали двамата към къщи като за първи път – без каруца и тегоба. Звѐзда напред, вуйчо след нея, пешком подир лъчите ѝ.
Оставяли след себе си огнен прах като от паднала комета – оная, дето ослепила някога младата Вангелия.

Невестино хоро

Едно време край реката имало много тополи. Цяла редица. Не се помнело посадил ли ги е някой, или те били самородни – застанали там да кичат със зеленото си гиздило малкото подбалканско село.
Къщата на дядо беше досами реката – портичката към двора ѝ се отваряше, за да влезе през нея тихият ромон на водните сълзи и да полегне върху бялото възглаве на баба.
Дядо бил по-стар от нея – ергенувал незнайно къде, докато тя била още малко момиче и родителите ѝ не били дошли отсам границата да си търсят късмета в Царството. Стига са се мъчили в тоя пусти заден двор на българските покрàйнини.
Когато дядо най-после се задомил и купил къща за баба, вече имал един бял кичур на перчема си, сякаш есента била попарила една от тополите край пътя, докато другите все още трепкали в лятната си премяна.
Говорело се, че той хайдутувал по Дунава и умеел да изнамира старо имàне. Добре, ама срещнал белоликата си изгора, пазвите на която преливали над твърдия сукман, и зарязал тъмния си занаят. Станал мирен човек и взел да отглежда най-хубавите любеници по тоя край – дребни като гъши яйца, зеленокори като стара ела, а отвътре с оранжев плод и черни семки като вечерно слънце. Откъде бил намерил тоя сорт, само той си знаел. Дали сред жълтиците бил изровил това семе, или го бил закупил нейде край голямата река – негова си работа. Вадеше гравираното ножче, забиваше го в сърцето на динята и тя сама се разпукваше, пускайки сладък кървав сок. Той сбираше семето в шепа, туряше го в хартия и го скриваше за догодина напролет, кога сади бостана.
Баба беше най-спретнатата невеста в селото. Себе си гласеше, но красеше и останалите жени, защото само тя имаше „Singer“ в цяло видинско и шиеше на всички. Не машина, а голямо чудо – с черно тяло като див жребец и със златни букви като речни камъни. А как звънтеше...
Седи баба пред машината, натиска с терлици металния праг, който се люлее като гергьовска люлка под нея, а колелото встрани се върти като водениця и трака ли, трака тоя сингер, тоя синигер, та цялата околия оглася!
Отде беше чул за тая машина дядо, с какви пари я беше купил, кой му я беше донесъл чак отвъд Атлантика, никой не знаеше. Зареждаше я през година, през две с нов ремък като кон – с нова юзда, донасяше нови игли, които грейваха като златни зъби в уста, и сядаше да гледа белите ръце на баба как милват съблечените ризи.
Но един ден дошли стражари пред къщи – сърдити, със скрити очи под фуражките и с лъскави ботуши, дето рядко стъпват по селския път. На дядо не му харесала тая работа. Погледнал веднъж-дваж към бюфета със семките, хвърлил поглед към чекмеджето с иглите, па стиснал ножлето с гравирания подпис и станал да ги посрещне.
– Ти ли си Симеон Павлов? – запитали ония през портата.
– Кой да съм? – троснал се той.
– Ти ни трябваш – натъртили те.
Белият перчем на дядо затреперал сякаш Севернякът го дърпал, та щял да го отнесе.
– Моите грехове не са грешки пред закона, нямам взимане-даване с вас – рекъл им той мирно.
– Ти нямаш, ама ние имаме – настояли те и застанали да го причакат.
Той погледнал към тополите, които били строени в шпалир и отдавали чест на униформените, и се изправил в цял ръст пред неканените гости като разжалван войн.
– Виж сега, Симеоне – започнали те. – Тука ще се прокарва линия, влак ще минава. Държавата тъй е наредила…
– Как? Къде? Нали река има тука! – заразпитвал дядо.
– Ей тъдява... То, реката не мож поместим, ама тополите – тях можем да отсечем. Пречат, виждаш – и описали с ръка пътя на бъдещата железопътна линия покрай селската бара.
Дядо пак заоглеждал тополите. Тоя път те се движели, сякаш сами се помествали от корена си. Накланяли се ту наляво, ту надясно, после се повдигали нагоре, като да отскачали във въздуха, и пак стъпвали на земята като заловени за ръце. Потръпвали с листата си и въздишали като малки моми на мегданско хоро.
Спомнил си дядо ергенуването, присънили му се всички моми, които любил някога, и онези, които нямало да прегърне никога, помислил си как ще живее занапред, без да вижда тополите край реката, и заплакал.

Разкази от бъдещата книга на Юлия Йорданова с работно заглавие „Наивно наследство“, приета за печат в издателство „Жанет 45“.

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: Амелия Личева (гл. ред.)
Пламен Дойнов, Ани Бурова, Камелия Спасова,
Мария Калинова, Емануил А. Видински
РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ: Бойко Пенчев, Галин Тиханов, Георги Господинов,
Дария Карапеткова, Йордан Ефтимов, Мирела Иванова, Михаил Неделчев
Печат: „Нюзпринт“
ISSN 1310 – 9561

Адрес: СОФИЯ 1000 ул. „Георги С. Раковски“ 108
Банкова сметка: BG56BPBI79401049389602, BIC – BPBIBGSF
„Юробанк България“ АД
Издава Фондация „Литературен вестник“
https://litvestnik.com/;
http://litvestnik.wordpress.com
ВОДЕЩ БРОЯ Мария Калинова